

Повернення Шерлока Голмса
Артур Конан Ігнатіус Дойл

Зарубіжні авторські зібрання

У 1893 році в оповіданні «Остаточне вирішення проблеми» Конан Дойл розповідає про загибель уславленого детектива в сутичці з «Наполеоном злочинного світу» – підступним професором Моріарті. Письменник вважав несерйозними свої твори про Шерлока Голмса, тому й зважився на рішучий крок – «вбити» головного героя своїх оповідань. Упродовж восьми наступних років він одержував гнівні листи читачів, і нарешті вийшла друком збірка «Повернення Шерлока Голмса». Читачі цієї книжки дізнаються про дивовижний порятунок славетного детектива від неминучої смерті та нові пригоди знаменитого сищика.

Артур Конан Дойл

Повернення Шерлока Голмса

Серія «Зарубіжні авторські зібрання» заснована у 2015 році

Переклад з англійської Євгена Тарнавського

Художник-оформлювач О. А. Гугалова-Мешкова

© Є. В. Тарнавський, переклад українською, 2021

© О. А. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2021

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2015

Пригода в порожньому будинку

Навесні 1894-го весь Лондон укрив схилювало, а вищий світ навіть приголомшило вбивство юного графа Рональда Адера, що сталося за неймовірно надзвичайних і загадкових обставин. Зараз товариство ознайомилося з подробицями злочину, які вдалося з'ясувати під час поліцейського розслідування, але справа виявилася настільки серйозною, що більшість фактів довелося приховати. І лише тепер, за майже десять років, я отримав нагоду відтворити відсутні ланки цього дивовижного ланцюга подій. Злочин

був цікавий уже сам собою, але інтерес до нього здавався незначним поряд із тими неймовірними подіями, які сталися внаслідок нього й вразили та зворушили мене більше, ніж будь-який із епізодів мого настільки багатого на пригоди життя. Навіть зараз, коли минуло стільки років, я все ще відчуваю неспокій, роздумуючи про цю справу, і знову згадую недовіру, здивування та радість, що тоді сповнили мене й полонили всю мою душу. Тож нехай читачі, котрі проявляли певний інтерес до моїх нарисів, що оповідають про діяльність і думки одного видатного чоловіка, пробачать мені, що я не відразу поділився з ними своїм відкриттям. Я вважав би своїм обов'язком викласти їм усю цю історію негайно, якби не був скутий категоричною заборонаю, що пролунала з вуст того самого чоловіка, заборонаю, знятою зовсім нещодавно, третього числа минулого місяця.

Цілком зрозуміло, що з часу моєї тісної дружби з Шерлоком Голмсом я почав виявляти посилений інтерес до різноманітних карних справ, а після його зникнення – особливо уважно переглядати в часописах усі звіти про нерозкриті злочини. Неодноразово навіть траплялося, що для власного задоволення я намагався їх розгадати, використовуючи ті самі методи, які застосовував мій друг, хоча далеко не з таким самим успіхом. Однак жоден із цих злочинів не схвилював мене так сильно, як трагічна загибель Рональда Адера. Переглянувши матеріали слідства, яке встановило лише те, що «вбивство навмисно скоїли одна або кілька невідомих осіб», я глибше, ніж будь-коли, усвідомив, що втратило наше суспільство в особі Шерлока Голмса. У цій дивній справі виникли обставини, які, без сумніву, привернули б його особливу увагу, і дії поліції були б доповнені або, точніше, передбачені завдяки пильному розуму та витонченій спостережливості найкращого з усіх європейських детективів. Весь день, навідуючи своїх пацієнтів, я знову й знову подумки повертався до справи Адера, але так і не зміг знайти жодного пояснення, яке здалося б мені логічним. Ризикуючи повторити те, що всі вже й так знають, я все ж хочу нагадати факти в тому вигляді, в якому їх оприлюднили публіці після закінчення слідства.

Сер Рональд Адер був другим сином графа Мейнуса, правителя однієї з наших австралійських колоній. Мати Адера переїхала з Австралії до Англії, де їй мали зробити операцію на очі – видалити катаракту. Разом із сином Рональдом і донькою Хільдою вона жила на Парк-лейн, 427. Юнак обертався в найкращому товаристві, мабуть, не мав жодних ворогів чи поганих звичок. Він був заручений із міс Едіт Вудлі з Карстерса, але за кілька місяців до описуваних подій молодята вирішили розстатися, і, судячи з усього, нічье серце не виявилось розбитим. Загалом життя парубка минало у вузькому сімейному та великосвітському колах, характер у нього був спокійний, а смаки та звички – ошадливі. Й ось цього безтурботного молодого аристократа спіткала найдивніша та найнесподіваніша смерть. Це сталося ввечері 30 березня 1894 року, між десятою годиною та одинадцятою годиною двадцять хвилин.

Рональд Адер любив грати в карти, не нехтував нагодою розважатися таким чином, але ніколи не виходив за межі розумного. Він був членом трьох клубів – «Болдвін», «Кевендіш» і «Багатель». Було встановлено, що в день своєї смерті, по обіді, Рональд зіграв один робер у віст у клубі «Багатель». Він грав там аж до обіду. Партнери юнака – містер Меррі, сер Джон Гарді та полковник Моран – засвідчили, що гра відбувалася саме у віст і що гравці нічого особливо не виграли, але й не програли. Адер програв,

можливо, фунтів п'ять, але не більше. Його статки були значні, і такий програш ніяк не міг його схвилювати. Він грав майже щодня то в одному клубі, то в іншому, але зберігав обережність і зазвичай залишався у виграші. З показів свідків з'ясувалося також, що за півтора місяця до своєї смерті Адер, граючи в парі з полковником Мораном, за один вечір виграв у Годфрі Мілнера та лорда Балморала чотириста двадцять фунтів. Ось і все, що стало відомо про останні тижні його життя.

Того фатального вечора він повернувся з клубу рівно о десятій. Матері та сестри вдома не було, вони поїхали в гості. На допиті покоївка засвідчила, що чула, як господар увійшов до своєї кімнати. Ця кімната, розташована на другому поверсі, виходила вікнами на вулицю та правила йому за вітальню. Перед приходом молодого графа покоївка розпалила піч і, оскільки та диміла, відчинила вікно. Жодного звуку не долиняло з кімнати до двадцятої хвилини на дванадцяту – саме повернулися додому леді Мейнус та її донька. Господиня хотіла зайти до сина та побажати йому на добраніч, але двері в його кімнату виявилися замкненими зсередини, і, незважаючи на лемент і стукіт, ніхто не озивався. Тоді жінка здійняла тривогу, і двері довелося ламати. Нещасний юнак лежав на підлозі біля столу. Голова його була страшенно понівечена револьверною кулею, але жодної зброї в кімнаті не виявилось. На столі лежали дві банкноти по десять фунтів і сімнадцять фунтів десять шилінгів сріблом і золотом, причому монети були складені маленькими стовпчиками різної висоти. Поруч із ними лежав аркуш паперу, на якому були написані цифри, а навпроти них – імена кількох клубних приятелів Адера. З цього можна було зробити висновок, що перед своєю смертю юнак займався підрахунком своїх карткових виграшів і програшів.

Після ретельного розслідування всіх обставин справа виявилася ще загадковішою. Насамперед було незрозуміло, навіщо чоловік замкнувся зсередини. Правда, це міг зробити й убивця, а потім вистрибнути у вікно, але ж воно розташоване щонайменше за двадцять футів від землі, а грядка розквітлих крокусів під ним була зовсім незайманою – жодну квітку не зім'яли. Ніяких слідів не залишилося також і на вузькій смужці газону, що відділяв будинок від дороги. Мабуть, двері замкнув Рональд Адер особисто. Але яким чином його спіткала смерть? Адже ніхто не зміг би влізти у вікно, не залишивши слідів. Якщо ж припустити, що вбивця стріляв крізь вікно, то, мабуть, це був дуже вправний стрілець, оскільки вбити людину із револьвера на такий відстані напрочуд важко. До того ж Парк-лейн – багатолюдна вулиця, і за якихось сто ярдів від будинку розташована стоянка кебів. Та пострілу ніхто не почув. Однак був і труп, і револьверна куля, яка пройшла навиліт і, судячи з характеру рани, стала причиною миттєвої смерті. Такими були обставини таємничого вбивства на Парк-лейн – вбивства, загадковість якого посилювалася ще й через цілковиту відсутність хоча б якихось певних мотивів: адже, як я вже казав, у молодого Адера начебто не було жодних ворогів, а гроші та цінності, що лежали в кімнаті, залишилися неторканими.

Весь день я подумки аналізував усі факти, намагаючись застосувати до них якусь теорію, яка б поєднала їх між собою, і знайти «точку найменшого опору», яку мій загиблий приятель вважав би відправним пунктом будь-якого розслідування. Мушу зізнатися, що це мені не вдалося. Увечері я вештався парком і десь близько шостої години несподівано опинився на розі Парк-лейн і Оксфорд-стрит. На тротуарі зібралася юрба роззяв, котрі витріщалися на те саме вікно, і я збагнув, що це був той будинок, де сталося вбивство. Високий худий чоловік у темних окулярах, схоже, переодягнений детектив,

розвивав якусь теорію з приводу того, що сталося, інші ж слухали, оточивши його тісним колом. Я протиснувся ближче, але його міркування здалися мені настільки безглуздими, що з почуттям, близьким до відрази, я подався назад, прагнучи сконцентруватися. При цьому я ненавмисно штовхнув якогось згорбленого стариганя, котрий стояв позаду, і той впустив кілька книг, які тримав під пахвою. Допмагаючи йому піднімати книжки, я помітив назву однієї із них – «Походження культу дерев» – і подумав, що, можливо, це якийсь бідний бібліофіл, котрий чи то заради заробітку, чи з любові до мистецтва збирає рідкісні видання. Я почав було вибачатися перед ним, але, мабуть, ці книжки, з якими я обійшовся настільки неохайно, були дуже дорогі їхньому власнику, бо він сердито бовкнув щось, презирливо відвернувся, а незабаром його згорблена спина та сиві бакенбарди зникли в натовпі.

Мої спостереження за будинком № 427 на Парк-лейн мало чим допомогли мені в розв'язку загадки, що зацікавила мене. Будинок був відокремлений від вулиці низенькою стіною з ґратами, причому все це разом не сягало й п'яти футів. Отже, кожен міг би легко проникнути в садок. Зате вікно було зовсім неприступним: поруч не було ні ринви, ні найменшого виступу, тому видертися стіною не зміг би навіть натренований гімнаст. Дивуючись ще більше, ніж раніше, я подався назад до Кенсінгтона та повернувся додому. Але я не пробув у своєму кабінеті й п'яти хвилин, як покоївка доповіла, що мене бажає бачити якийсь чоловік. На мій подив, це виявився ніхто інший, як той оригінальний старий бібліофіл. Його гостре зморшкувате обличчя визирало з-під жмуту сивого волосся. Під пахвою він тримав щонайменше дюжину своїх коштовних книжок.

– Вас, звісно, здивував мій прихід, сер? – спитав він дивним, як у ворони, голосом.

Я підтвердив його здогад.

– Розумієте, сер, я людина делікатна. Шкутильгаючи позаду тією самою дорогою, що й ви, я раптом побачив, як ви увійшли в цей будинок, і вирішив, що маю зайти до такого люб'язного містера та вибачитися перед ним. Адже якщо я був дещо брутальний із вами, сер, то насправді не хотів образити вас і дуже вдячний вам за те, що ви підняли мої книги.

– Не варто й говорити про такі дрібниці, – махнув я рукою. – Але дозвольте поцікавитися, як ви дізналися, хто я такий?

– Відважуся сказати, сер, що я ваш сусід. Моя маленька книгарня розташована на розі Черч-стрит, і я буду щасливий, якщо ви колись навідаєте мене. Можливо, й ви збираєте книги, сер? Ось «Птахи Британії», «Катулл», «Священна війна». Купіть, сер. Віддам за безцінь. П'ять томів якраз заповнять порожнє місце на другій полиці вашої книжкової шафи, а то в неї якийсь неакуратний вигляд, згодні, сер?

Я озирнувся, щоб глянути на полицю, а коли знову обернувся, біля мого письмового столу стояв... усміхнений Шерлок Голмс! Я схопився та кілька секунд витріщався на нього в німому подиві, а потім, мабуть, втратив свідомість – вперше і, сподіваюся, востаннє в моєму житті. Пригадую лише, що якийсь сірий туман закружляв у мене перед очима, а коли він зник, я

побачив, що в мене розстебнутий комір, а на губах відчувався смак бренді. Голмс стояв із пляшкою в руці, схилившись над моїм кріслом.

– Любий мій Ватсоне, – почувся добре знайомий голос, – тисячу разів прошу у вас вибачення. Я навіть уявити не міг, що це аж так на вас вплине...

Я схопив його за руку.

– Голмсе! – вигукнув я. – Це ви? Невже ви справді живі? Чи можливо, щоб вам вдалося вибратися з тієї жакливної прірви?

– Стривайте хвилику, – відказав детектив. – Ви впевнені, що вже спроможні вести розмову? Моя занадто ефектна поява дуже сильно вас схвилювала.

– Мені краще, але, справді, Голмсе, я не вірю своїм очам! Боже милий! Невже це ви, ви, а не хтось інший, стоїте в моєму кабінеті?

Я знову схопив товариша за рукав і намацав його тонку та м'язисту руку.

– Ні, це не примара, у жодному разі! – сказав я. – Любий друже, я такий щасливий, що бачу вас! Сідайте ж і розкажіть, яким чином вам вдалося врятуватися з тієї страшної безодні.

Голмс усівся навпроти мене й запалив люльку знайомим недбалим жестом. Був одягнений у потертий піджак букініста, але всі інші елементи цього маскараду – кучма сивого волосся та в'язка старих книжок – лежали на столі. Здавалося, він ще більше схуд і погляд його став ще пронизливіший. Мертвотна блідість його тонкого обличчя з орлиним носом свідчила, що життя, яке він вів останнім часом, було не надто корисним для його здоров'я.

– Як приємно випростатися, Ватсоне! – видихнув він. – Чоловікові високого зросту нелегко стати коротшим на цілий фут і залишатися зігнутим кілька годин поспіль. А тепер, мій любий друже, поговоримо про серйозні речі... Річ у тім, що я хочу попросити вас про допомогу, і якщо ви згодні, то нас обох чекає ціла ніч важкої та небезпечної роботи. Чи не краще відкласти розповідь про свої пригоди до тієї миті, коли ця робота буде закінчена?

– Але я так довго не витримаю, Голмсе! Я вважав би за краще вислухати вас негайно.

– Згодні піти зі мною сьогодні вночі?

– Коли та куди вам тільки заманеться!

– Зовсім, як у старі добрі часи. Мабуть, ми ще встигнемо щось з'їсти перед відходом... Ну, а тепер щодо тієї самої прірви. Мені було не так уже й важко вибратися звідти з тієї простої причини, що я ніколи в ній не був.

– Не були?!

– Ні, Ватсоне, не був. Однак моя записка до вас була написана цілком щиро. Коли зловісна постать покійного професора Моріарті раптом з'явилася на вузькій стежині, перегороджуючи мені єдиний шлях до порятунку, я був

цілком переконаний, що настала моя остання година. Я прочитав неблаганне рішення в його сірих очах. Ми обмінялися кількома словами, і він люб'язно дозволив мені написати коротеньку записку, яку ви й знайшли. Я залишив її разом із моїм портсигаром та альпенштоком, а сам пішов стежкою вперед. Моріарті пильно слідував за мною. Дійшовши до кінця стежки, я зупинився: далі йти було нікуди. Він не мав жодної зброї, але кинувся до мене й обхопив своїми довгими руками. Він знав, що йому вже кінець, і прагнув лише одного – помститися мені. Не випускаючи один одного, ми стояли хитаючись на краю урвища. Не знаю, чи вам відомо, але я володію кількома прийомами японської боротьби барітсу, які допомагали мені не один раз. Я зумів ухилитися від нього. Він скрикнув і кілька секунд відчайдушно балансував на краю, хапаючись руками за повітря. Та все ж злочинцю не вдалося зберегти рівновагу, і він звалився вниз. Нахилившись над урвищем, я ще довго стежив поглядом за тим, як мій супротивник летів у прірву. Потім він ударився об виступ скелі та занурився у воду.

З глибоким хвилюванням я слухав Голмса, котрий розповідав і спокійно пахкав люлькою.

– Але сліди! – вигукнув я. – Я сам, на власні очі, бачив відбитки двох пар ніг, що спускалися вниз стежкою, і жодних слідів у зворотному напрямку.

– Це сталося так. У ту мить, коли професор зник у глибині прірви, я раптом усвідомив, яку незвичайну удачу посилає мені доля. Я знав, що Моріарті був не єдиним, хто жадав моєї смерті. Залишалися щонайменше троє його спільників. Загибель ватажка могла лише розпалити в їхніх серцях жагу помсти. Всі вони були надзвичайно небезпечними. Комуś із них неодмінно вдалося б убити мене за певний час. А якщо ці люди думатимуть, що мене вже немає серед живих, то почнуть діяти розкутіше, легше видадуть себе, і, рано чи пізно, але мені таки вдасться їх знищити. Тоді я й оголошу про своє воскресіння! Людський мозок працює блискавично: не встиг ще професор Моріарті, мабуть, опуститися на дно Рейхенбахського водоспаду, як я вже обміркував цей план.

Я піднявся та оглянув скелясту стіну, що здіймалася за моєю спиною. У вашому мальовничому звіті про мою трагічну загибель, який я з великою цікавістю прочитав за кілька місяців після події, ви стверджуєте, ніби стіна була повністю прямовисна та гладенька. Це не зовсім так. У скелі було кілька маленьких виступів, на які можна було поставити ногу, і, крім цього, за певними ознаками я зрозумів, що трохи вище в ній є виїмка... Скеля така висока, що видряпатися на самісінький вершечок було явно неможливо, і так само неможливо було пройти мокрою стежкою, не залишивши слідів. Правда, я би міг одягнути чоботи задом наперед, як неодноразово робив у подібних випадках, але три пари відбитків ніг, що йдуть в одному напрямку, неминуче навели б на думку про підступ. Отже, краще було ризикнути та піднятися. Це виявилось нелегко, Ватсоне. Піді мною ревів водоспад. Я не маю бурхливої уяви, але, присягаюся, мені здавалося, що до мене долинає голос Моріарті, котрий благає про допомогу з безодні. Найменша помилка могла стати фатальною. Кілька разів, коли пучки трави залишалися в моїй руці або коли нога ковзала по вологих виступах гори, я думав, що мені настане кінець. Але продовжував дертися вгору й нарешті доповз до розколини, достатньо глибокої та порослої м'яким зеленим мохом. Тут я вже міг лягти, нікому не помітний, і гарненько перепочити. І саме там я лежав тоді, коли ви, мій любий Ватсоне, і всі ті, кого ви привели з собою,

намагалися вельми зворушливо, але безрезультатно відновити картину моєї смерті.

Нарешті, зробивши начебто логічні, однак повністю помилкові висновки з приводу того, що сталося, ви повернулися у свій готель. А я залишився наодинці. Я вже вирішив, що моя пригода скінчилася, але одна вельми несподівана подія показала, що на мене чекає ще чимало сюрпризів. Раптово величезний уламок скелі з гуркотом пролетів зовсім близько від мене, вдарився об стежку й упав у прірву. Спершу я подумав, що це звичайна випадковість, але, поглянувши вгору, побачив голову чоловіка на тлі згасаючого неба, і майже відразу інший камінь вдарився об край тієї самої розколини, де лежав я, за кілька дюймів від моєї голови. Я зрозумів, що це означає. Моріарті був не сам. Його спільник (я з першого ж погляду побачив, який небезпечний був цей чоловік) стояв насторожі, коли на мене напав професор. Здалеку він спостерігав сцену смерті свого компаньйона та мого порятунку. Зачекавши якийсь час, він обійшов скелю, виліз на шпиль з іншого боку й тепер намагався зробити те, на що не спромігся Моріарті.

Я недовго роздумував про це, Ватсоне. Визирнувши, я знову побачив над скелею люте обличчя цього чолов'яги й збагнув, що воно – провісник нового каменя. Тоді я поповз униз, до стежки. Не знаю, чи зробив би я це з холодним серцем. Спуск був у тисячу разів важчим за підйом. Але мені ніколи було вагатися – третій камінь прошурхотів біля мене, коли я висів, чіпляючись руками за край розколини. На півдорозі я зірвався вниз, та якимось дивом опинився на стежці. Весь обдертий і закривавлений, я щодуху побіг, у темряві пройшов горами десять миль і за тиждень опинився у Флоренції, впевнений, що ніхто в у світі нічого не знає про мою долю.

Я довірився лише одній людині – моему братові Майкрофту. Пробачте, любий Ватсоне, але мені було вкрай важливо, щоб мене вважали покійним, а вам ніколи не вдалося б написати таке переконливе повідомлення про мою трагічну смерть, якби ви самі не були впевнені в тому, що це – свята правда! За ці три роки я кілька разів поривався написати вам – і щоразу стримувався, остерігаючись, аби ваша прихильність до мене не змусила вас припуститися помилки, яка видала б мою таємницю. Ось чому я відвернувся сьогодні ввечері, коли ви розсипали мої книжки. Тієї миті ситуація була дуже небезпечною, і вигук подиву чи радощів міг би привернути до мене увагу та призвести до сумних, навіть невинуватих наслідків. Що стосується Майкрофта, то мені довелося йому відкритися, бо я потребував грошей. У Лондоні справи просувалися не так добре, як я очікував. Після суду над зграєю Моріарті на волі залишилися двоє найнебезпечніших її членів, обое – мої смертельні вороги. Тому два роки я мандрував Тибетом, із цікавості відвідав Лхасу та кілька днів гостював у далай-лами.

Ви, мабуть, читали про гучні дослідження норвежця Сігерсона, але, певна річ, вам і на гадку не спадало, що це була звісточка від вашого товариша. Потім я об'їхав усю Персію, зазирнув у Мекку та побував із коротким, але цікавим візитом у каліфа в Хартумі... Звіт про цей візит пізніше ліг на стіл міністра закордонних справ.

Повернувшись до Європи, я провів кілька місяців у Франції, де займався дослідженнями речовин, одержаних із кам'яновугільної смоли. Досліди проводив в одній лабораторії на півдні Франції, у Монпельє. Успішно їх закінчивши й дізнавшись, що тепер у Лондоні залишився лише один із моїх

заклятих ворогів, я почав міркувати про повернення додому, коли звістка про гучне вбивство на Парк-лейн змусила мене поквалитися з від'їздом. Ця загадка зацікавила мене не лише сама собою, але й тому, що її розкриття, мабуть, могло допомогти здійснити певні проекти, що стосуються мене особисто. Отже, я негайно приїхав до Лондона, з'явився власною персоною на Бейкер-стрит, викликав сильний істеричний напад у місіс Гадсон і переконався в тому, що Майкрофт потурбувався, щоб зберегти мої кімнати та папери точно в такому самому вигляді, в якому вони були раніше. Отож сьогодні, о другій годині дня, я опинився у своїй старій кімнаті, в улюбленому кріслі, і єдине, чого мені залишалося бажати, то це, щоб мій старий друг Ватсон сидів поруч зі мною в іншому кріслі, яке він так часто прикрашав своєю присутністю.

Такою була дивовижна повість, яку він розказав мені того квітневого вечора, розповідь, в яку я б нізащо не повірив, якби не бачив на власні очі довготелесу худорляву постать і розумне енергійне обличчя чоловіка, котрого вже й не мріяв побачити. Якимось чином Голмс устиг дізнатися про смерть моєї дружини, але його співчуття проявилось швидше в інтонації, ніж у словах.

– Робота – найкраща протитрута від горя, любий Ватсоне, – зітхнув він, – а нас із вами сьогодні вночі чекає така робота, що людина, котрій вдасться успішно довести її до кінця, зможе сміливо сказати, що не дарма прожила своє життя.

Я марно просив його висловлюватися зрозуміліше.

– Ви достатньо почуете та побачите, поки настане ранок, – відповів детектив. – А поки що в нас і без того є про що поговорити, адже ми не бачилися три роки. Сподіваюся, що до пів на десяту нам вистачить тем, а потім ми вирушимо в дорогу, назустріч одній цікавій пригоді в порожньому будинку.

І правда, все було, як у старі добрі часи, коли в призначений час я опинився в кебі поряд із Голмсом. У моїй кишені лежав револьвер, а моє серце тремтіло в очікуванні надзвичайних подій. Голмс був стриманий, похмурий і мовчазний. Коли світло вуличних ліхтарів упало на його суворе обличчя, я побачив, що брови детектива насуплені, а тонкі губи щільно стиснуті: здавалося, він був занурений у глибокі роздуми. Я ще не знав, якого хижого звіра нам належало вистежити в темних джунглях лондонського злочинного світу, але всі поведки цього вправного мисливця повідомляли мені, що пригода обіцяє бути однією з найнебезпечніших, а уїдлива усмішка, що час від часу з'являлася на аскетично строгому обличчі мого супутника, не віщувала нічого доброго тій дичині, яку ми вистежували.

Я припускав, що ми ідемо на Бейкер-стрит, але Голмс наказав візникові зупинитися на розі Кавендіш-скверу. Вийшовши з екіпажу, він уважно роззірнувся навсібіч, а потім озирався на кожному розі, бажаючи впевнитися, що ніхто за нами не слідкує. Ми йшли якоюсь дивною дорогою. Голмс завжди вражав мене знанням лондонських закутків, і зараз він упевнено крокував через лабіринт якихось стаень і стоянок візників, про існування яких я навіть не підозрював. Нарешті ми вийшли на вузьку вулицю з двома рядами старих похмурих споруд, яка вивела нас на Манчестер-стрит, а потім і на Блендфорд-стрит. Тут Голмс швидко звернув у вузьку вуличку,

пройшов крізь дерев'яну хвіртку в безлюдний двір і відчинив ключем задні двері одного з будинків. Ми увійшли, і він одразу ж зачинився зсередини.

Було дуже темно, але я відразу зрозумів, що в будинку ніхто не живе. Гола підлога скрипіла й тріщала під ногами, а на стіні, якої я ненавмисно торкнувся, висіли шматки обірваних шпалер. Голмс стиснув мою руку холодними тонкими пальцями й повів мене довгим коридором, поки нарешті перед нами не вималювалися ледве помітні контури напівкруглого вікна над дверима. Тут Голмс раптом повернув праворуч, і ми опинилися у великій квадратній порожній кімнаті, зовсім темній по кутах, але легко освітленій посередині вуличними ліхтарями. Втім, поблизу від вікна світильника не було, та й шибу вкрив густий шар пилу, тому ми ледве бачили один одного. Мій супутник поклав мені руку на плече та майже торкнувся губами мого вуха.

– Ви знаєте, де ми зараз? – пошепки спитав він.

– Здається, на Бейкер-стрит, – відповів я, заглядаючи крізь каламутне скло.

– Саме так, ми опинилися в будинку Кемдена, якраз навпроти нашого колишнього помешкання.

– Але навіщо ми сюди прийшли?

– Тому що звідси чудово видно наш мальовничий будинок. Чи можу я попросити вас, любий Ватсоне, підійти трохи ближче до вікна? Тільки будьте обережні, ніхто не повинен вас бачити. Ну, а тепер погляньте на вікна наших колишніх кімнат, де почалося стільки цікавих пригод. Зараз побачимо, чи зовсім я втратив здатність дивувати вас за три роки нашої розлуки.

Я ступив уперед, поглянув на знайоме вікно й аж присвиснув від подиву. Фіранка була опущена, кімната яскраво освітлена, і тінь чоловіка, котрий сидів у фотелі, чітко виділялася на світлому фоні вікна. Голова, форма широких плечей, гострі риси обличчя – жодних сумнівів. Голова виднілася впівоберта й нагадувала ті чорні силуети, які любили малювати наші бабусі. Це була точна копія Голмса. Я був настільки вражений, що мимоволі простягнув руку, бажаючи переконатися, чи він дійсно стоїть тут, поруч зі мною. Голмс аж трусився від безгучного сміху.

– Ну, як? – спитав він.

– Це просто неймовірно! – прошепотів я.

– Здається, роки не знищили мою винахідливість, а звичка не висушила її, – сказав детектив, і я вловив у його голосі радість і гордість художника, котрий пишається власним витвором. – Правда, схожий?

– Я готовий був би заприсягтися, що це ви!

– Честь виконання належить містерові Мен'є з Гренобля. Він ліпив цю фігуру кілька днів. Вона зроблена з воску. Все інше облаштував я, коли заходив на Бейкер-стрит сьогодні вранці.

- Але навіщо вам усе це потрібно?

- Маю на те серйозні причини, любий Ватсоне. Хочу, щоб дехто думав, що я перебуваю там, хоча насправді я зовсім в іншому місці.

- То ви думаєте, що за квартирою стежать?

- Я це знаю точно.

- І хто ж?

- Мої старі вороги, Ватсоне. Та чарівна компанія, ватажок якої впокоївся на дні Рейхенбахського водоспаду. Як ви пригадуєте, вони, і тільки вони, знали, що я ще живий. Вони були впевнені, що я рано чи пізно повернуся до своєї колишньої квартири. Вони не переставали наглядати за нею, й ось сьогодні вранці побачили, що я повернувся.

- Але як ви здогадалися про це?

- Визирнувши з вікна, я впізнав їхнього шпигуна. Це доволі відомий чоловік, його ім'я Паркер, за фахом грабіжник і вбивця, і водночас чудовий музикант. Він мене не дуже цікавить. Набагато більше мене цікавить інший - той страшний чоловік, хто ховається за ним, найближчий соратник Моріарті, той, хто кидав у мене каміння з верхівки скелі, найхитріший і найнебезпечніший злочинець у всьому Лондоні. Саме цей чоловік полюватиме за мною сьогодні вночі, Ватсоне, і він не підозрює, що ми полюватимемо за ним.

Поступово я зрозумів, що запланував мій приятель. Із нашого зручного притулку ми мали можливість наглядати за тими, хто прагнув спостерігати за нами, і стежити за нашими переслідувачами. Тонкий силует у вікні служив приманкою, а ми були мисливцями. Мовчки ми стояли поруч у темряві, пліч-о-пліч, й уважно вдивлялися в силуети перехожих, котрі метушилися туди й сюди вулицею униз. Голмс не зронив жодного слова й навіть не ворухився, але я відчував, що він дуже напружений і пильно стежить за людським потоком на тротуарі. Ніч була холодна та неприємна, різкий вітер дув уздовж довгої вулиці. Люду було багато, майже всі перехожі пересувалися квапливо, ховаючи носи в коміри або кашне. Мені здалося, що та сама фігура кілька разів пройшла повз будинок, і особливо підозрілими здавалися двоє чоловіків, котрі, немов ховаючись від вітру, довго стояли в одному під'їзді неподалік від нас. Я спробував звернути на них увагу Голмса, але він відповів мені лише ледве чутним вигуком розчарування та продовжував уважно розглядати вулицю. Час від часу він переступав з ноги на ногу або нервово постукував пальцями по стіні. Я бачив, що йому стає незатишно, а події розгортаються не зовсім так, як він припускав. Нарешті, коли підійшла північ і вулиця майже спорожніла, детектив почав крокувати кімнатою, вже не приховуючи свого хвилювання. Я хотів щось йому сказати, аж раптом мій погляд упав на освітлене вікно, і я знову відчув подив. Схопивши Голмса за руку, я показав йому на вікно.

- Постать ворухнулася! - вигукнув я.

І справді, тепер силует був обернений до нас уже не профілем, а спиною.

Либонь, роки не пом'якшили різкого характеру Голмса, і він залишився таким самим нестерпним, стикаючись із людьми менш розумними, ніж він сам.

– Звісно, вона ворухнулася, – буркнув він. – Невже я останній телепень, Ватсоне, щоб усадовити в кімнаті явне опудало й сподіватися за його допомогою одурити найбільш хитрющих шахраїв, котрі тільки існують в Європі? Ми сидимо в цій дірі дві години, і за цей час місіс Гадсон змінювала положення фігури вісім разів, тобто кожні чверть години. Звісно, вона підбирається до неї так, аби її саму не було видно... Ага!

Раптом він затамував подих і завмер. У напівтемряві я побачив, як детектив стоїть, витягнувши ший, у позі напруженого очікування. Вулиця тепер була зовсім безлюдною. Можливо, що ті двоє все ще стояли причаївшись у під'їзді, але я вже не міг їх бачити. Навколо нас панували тиша та пітьма. І в темряві чітко виділявся жовтий екран яскраво освітленого вікна з контурами чорного силуету в центрі.

У повній тиші я чув дихання Голмса зі свистом, що свідчило про сильне, насилу тамоване хвилювання. Несподівано він штовхнув мене вглиб кімнати, у найтемніший її закуток, і затиснув мені на хвилину рота рукою, щоб я не промовив ні слова. У цю мить я відчув, як тремтять його пальці. Ніколи ще не бачив я його таким схвильованим, однак темна вулиця й далі здавалася пустельною та безмовною.

І раптом я почув те, що вже вловив тонший слух мого приятеля. Якийсь тихий, приглушений звук долинув до мене, але не з боку Бейкер-стрит, а з глибини того самого будинку, в якому ми ховалися. Ось відчинилися та зачинилися входні двері. За секунду чиїсь обережні кроки почулися в коридорі – кроки, які, мабуть, намагалися бути тихими, але гучно відлунювали в порожньому будинку. Голмс притулився до стіни; я зробив те саме, міцно стиснувши револьвер. Вдивляючись у темряву, я розрізнив нечіткий чоловічий силует, чорну постать, трохи темнішу, ніж чорний прямокутник відчинених дверей. Хвильку він постояв там, потім пригнувся і крадучись рушив уперед. У всіх його рухах таїлася загроза. Ця зловісна постать була за три кроки від нас, і я вже напружив м'язи, готуючись відбити напад незнайомого, аж раптом мені спало на думку, що він і не підозрює про нашу присутність. Ледь не торкнувшись нас, він прокрався до вікна й дуже обережно, цілком без шуму, підняв раму майже на півфута. Коли він нахилився до рівня отвору, світло з вулиці, вже не заслонене брудною шибою, впало на його вкрай збуджене обличчя. Очі палали, риси страшенно спотворилися. Незнайомець був уже немолодим чоловіком із тонким яструбиним носом, високим лисіючим чолом і довгими сивими вусами. Циліндр зсунув на потилицю, плащ розчахнув, показавши білосніжну манишку від смокінга. Смагляве похмуре обличчя було помережане глибокими зморшками. У руці він тримав щось на кшталт палиці, але, коли поклав її на підлогу, то вона металевобрязнула. Потім чоловік вийняв із кишені плаща якийсь доволі великий предмет і кілька хвилин вовтузився з ним, поки не клацнула якась пружина чи засувка. Стоячи на колінах, він нахилився вперед і всією своєю вагою наліг на якийсь важіль, у результаті чого ми почули довгий, скреготливий, різкий звук. Тоді незнайомець випростався, і я побачив, що в його руці було щось подібне на рушницю з якимось дивним незграбним прикладом. Він відсунув затвор, вклав щось усередину та знову заклацнув його. Потім, сівши навпочіпки, поклав дуло на підвіконня, і його довгі вуса повисли над стволом, а очі блиснули, вдивляючись у цятку прицілу.

Нарешті стрілець приклав рушницю до плеча й із полегшенням зітхнув: мішень опинилася перед ним – дивовижна мішень, чорний силует, що чітко виділявся на світлому фоні. На мить він застиг, потім його палець смикнув за гачок, і пролунало дивне дзижчання, а слідом за ним сріблястий дзвенкіт розбитого скла. Тієї ж миті Голмс, як тигр, стрибнув на спину стрільця й звалив його на підлогу. Але за секунду той схопився на ноги й із неймовірною силою схопив Голмса за горло. Тоді я рухів'ям мого револьвера зацідив зловмиснику по голові, і той знову впав. Я накинувся на нього, і тієї ж миті Голмс різко засвистів. З вулиці почувся тупіт ніг, і незабаром два полісмени в одностроях, а з ними й детектив у цивільному увірвалися в кімнату крізь вхідні двері.

– Це ви, Лестрейде? – спитав Голмс.

– Атож, містере Голмс. Я вирішив особисто зайнятися цією справою. Радий бачити вас знову в Лондоні, сер.

– Мені здавалося, що вам не завадить наша скромна неофіційна допомога. Три нерозкритих убивства за один рік – це забагато, Лестрейде. Але справу про таємницю Молея ви вели не так уже... тобто я хотів сказати, що ви провели її непогано...

Усі вже стояли на ногах, а бранець важко дихав у руках двох дужих констеблів, котрі міцно тримали його з двох боків. На вулиці почав збиратися натовп роззяв. Голмс підійшов до вікна, зачинив його та опустив фіранку. Лестрейд запалив дві принесені з собою свічки, а полісмени відслонили свої потаємні ліхтарі. Нарешті я міг розглянути нашого полоненого.

У нього було надзвичайно мужнє та водночас відразливе обличчя. Чоло філософа та щелепа розбійника свідчили про те, що в цьому чоловікові була закладена здатність як до добра, так і до зла. Але жорстокі, зі сталевим відтінком очі з навислими повіками та цинічним поглядом, хижий, яструбиний ніс і глибокі зморшки, що проорали чоло, вказували, що сама природа потурбувалася наділити його ознаками, що свідчили про небезпеку цього індивіда для суспільства. Ні на кого з нас він не звертав жодної уваги, погляд був прикутий до обличчя Голмса, на котрого він дивився з подивом і ненавистю.

– Нечистий... – шепотів він. – Хитрий чортяка!

– Отже, полковнику, – зауважив Голмс, поправляючи свій зім'ятий комір, – усі шляхи ведуть до побачення, як співають у старовинній пісеньці. Мені здається, що я ще не мав задоволення бачити вас після того, як ви удостоїли мене своєю пильною увагою. Пригадуєте, коли я лежав у тій розщелині над Рейхенбахським водоспадом?

Полковник, немов загіпнотизований, не міг відірвати очей від мого приятеля.

– Чорт, справжній диявол! – знову й знову повторював він.

– Я ще не представив вас, – сказав Голмс. – Джентльмени, це полковник Себастьян Моран, колишній офіцер Індійської армії її величності та

найкращий мисливець на великого звіра, який будь-коли існував у наших східних володіннях. Гадаю, що не помилюся, полковнику, якщо скажу, що за кількістю вбитих вами тигрів ви все ще залишаєтеся на першому місці?

Бранець насилу стримував лють, але продовжував мовчати. Він і сам був схожий на тигра, його очі зловісно виблискували, а вуса наїжачилися.

– Мене дивує, що моя невибаглива вигадка могла одурити такого досвідченого мисливця, – продовжував Голмс. – Для вас вона не може бути новинкою. Хіба вам не доводилося прив'язувати під деревом козеня і, причаївшись у гілках із карабіном, чекати, поки тигр прийде на приманку? Цей порожній будинок – мое дерево, а ви – мій тигр. Гадаю, що іноді вам траплялося мати в резерві інших стрільців на випадок, якби раптом з'явилось кілька тигрів, або ж на той малоімовірний випадок, якби ви схибили. Ці джентльмени, – він вказав на нас, – мої запасні стрільці. Мое порівняння відповідне, чи не так?

Раптом полковник Моран із лютим лементом рвонувся уперед, але констеблі відтягли його. На обличчя полоненого, сповнене такої ненависті, було страшно дивитися.

– Зізнаюся, ви влаштували мені невеличкий сюрприз, – продовжував Голмс. – Я не припускав, що ви самі захочете скористатися цим порожнім будинком і цим вікном, справді дуже зручним. Мені здавалося, що ви будете на вулиці, де на вас чекав мій колега Лестрейд із своїми помічниками. За винятком цієї деталі, все сталося так, як я й очікував.

Полковник Моран звернувся до Лестрейда.

– Незалежно від того, є у вас підстави для мого арешту чи ні, – заявив він, – я не бажаю терпіти знущання цього містера! Якщо я в руках закону, нехай усе відбувається згідно з ним.

– Це, мабуть, справедливо, – зауважив Лестрейд. – Маєте ще що сказати, перед тим, як ми заберемося звідси, містере Голмс?

Той підняв із підлоги величезну духову рушницю й почав розглядати її механізм.

– Чудова й унікальна зброя! – зронив він. – Стріляє безшумно та діє з нищівною силою. Я знав німця фон Хердера, сліпого механіка, котрий сконструював її на замовлення покійного професора Моріарті. Ось уже багато років, як мені відомо про існування цієї зброї, але ніколи ще не доводилося тримати її в руках. Я особливо рекомендую звернути на неї увагу, Лестрейде, а також на набої до неї.

– Не турбуйтеся, містере Голмс, ми нею займемося, – зазначив Лестрейд, коли всі присутні рушили до дверей. – Це все?

– Усе. Втім, я хотів би спитати, яке звинувачення ви збираєтеся пред'явити злочинцеві?

– Як це яке звинувачення, сер? Певна річ, замах на вбивство містера Шерлока Голмса.

– Та ні, Лестрейде, я не маю жодного бажання фігурувати в цій справі. Вам, і тільки вам, належить честь чудового арешту, який ви здійснили. Вітаю вас, Лестрейде! Завдяки поєднанню властивої вам проникливості та сміливості ви нарешті спіймали цього чоловіка.

– Цього чоловіка? Та хто ж він такий, містере Голмс?

– Той, кого безуспішно шукала вся поліція. Полковник Себастьян Моран, котрий тридцятого числа минулого місяця застрелив сера Рональда Адера пострілом із рушниці, зробленим крізь вікно другого поверху будинку № 427 на Парк-лейн. Ось яким має бути звинувачення, Лестрейде... А тепер, Ватсоне, якщо не боїтеся протягу з розбитого вікна, посидьмо з півгодини в моєму кабінеті та викуримо по сигарі. Сподіваюся, що це трохи розважить вас.

Завдяки зусиллям Майкрофта Голмса та безпосереднім турботам місіс Гадсон у нашій колишній квартирі нічого не змінилося. Правда, коли я увійшов, мене здивувала її незвична охайність, але всі знайомі предмети стояли на своїх місцях. На місці був «куточок хімії», в якому, як і раніше, стояв сосновий стіл, вкритий плямами від активних кислот. На полиці, як завжди, були вишикувані в ряд величезні альбоми газетних вирізок і довідники, які так охоче жбурнуло б у вогонь багато з наших співгромадян! Діаграми, футляр зі скрипкою, поличка з безліччю люльок, навіть перська пантофля з тютюном – усе знову було перед моїми очима, коли я озирнувся навсібіч. У кімнаті перебували двоє: по-перше, місіс Гадсон, котра зустріла нас радісною посмішкою, а по-друге, дивний манекен, який зіграв таку важливу роль у подіях сьогоднішньої ночі. Це був розфарбований восковий бюст мого приятеля, зроблений надзвичайно майстерно та разюче схожий із оригіналом. Він стояв на високій підставці й був так майстерно задрапований старим халатом Голмса, що, коли дивитися з вулиці, ілюзія виходила повна.

– Я так розумію, що ви виконали всі мої вказівки, місіс Гадсон? – поцікавився Голмс.

– Я підповзала до нього на колінах, сер, як ви й веліли.

– Дуже добре. Ви виконали все це якнайкраще. Помітили, куди поцілила куля?

– Авжеж, сер. Боюсь, що вона зіпсувала вашу гарну скульптуру, бо пройшла через голову та сплющилася об стіну. Я підняла її з килима. Ось вона.

Голмс простягнув її мені.

– М'яка револьверна куля, погляньте, Ватсон. Адже це просто геніально! Ну хто б подумав, що таку річ можуть випустити з рушниці? Бездоганно, місіс Гадсон, дякую вам за допомогу... А тепер, Ватсоне, сідайте, як бувало раніше, на своє старе місце. Мені хочеться дещо з вами обговорити.

Він скинув поношений костюм, накинув старий халат, знявши його попередньо зі свого двійника, і переді мною знову постав колишній Голмс.

– Нерви в старого мисливця такі самі міцні, а око досі пильне, – сказав він усміхнено та розглядаючи продірявлене чоло воскової фігури. – Потрапив у самісеньку середину потилиці та пробив мозок. Це був наймайстерніший

стрілець Індії. Гадаю, що й у Лондоні в нього знайдеться не так уже й багато суперників. Ви колись раніше чули його ім'я?

– Ні, ніколи.

– Так он вона яка, слава! Втім, ви ж, наскільки я пам'ятаю, ще зовсім нещодавно зізнавалися, що не чули навіть імені професора Джеймса Моріарті, а це був один із найвидатніших геніїв нашого століття. До речі, зніміть, будь ласка, з полиці біографічний покажчик...

Зручно вмостившись у кріслі та пихкаючи сигарою, Голмс неквапно гортав сторінки.

– У мене зібралася чудова колекція на «М», – повідомив він. – Одного Моріарті було б достатньо, щоб прославити будь-яку букву, а тут є ще й отруйник Морган, і Меррідью, котрий залишив по собі страшну пам'ять, і Метьюз – той самий, хто вибив мені ліве ікло в залі очікування на Черінгкроському вокзалі. А ось нарешті й наш сьогоднішній приятель.

Він простягнув мені записник, і я прочитав: «Моран Себастьян, полковник у відставці. Служив у першому саперному бангалорському полку. Народився в Лондоні 1843 року. Син сера Огастеса Морана, кавалера ордена Лазні, колишнього британського посланця в Персії. Закінчив Ітонський коледж та Оксфордський університет. Брав участь у кампаніях – Джовакській, Афганській, Чарасіабській (дипломатичним кур'єром), Шерпурській і Кабульській. Автор книг «Полювання на великого звіра в Західних Гімалаях» (1881) і «Три місяці в джунглях» (1884). Адреса: Кондвіт-стріт. Клуби: «Англо-індійський», «Тенкервільський» і картярський клуб «Багатель»».

На полях чітким почерком Голмса було написано: «Найнебезпечніша людина в Лондоні після Моріарті».

– Дивно, – сказав я, повертаючи Голмсу нотатки. – Здавалося б, його шлях – це шлях чесного солдата.

– Маєте рацію, – погодився Голмс. – До певного моменту він не робив нічого лихого. Це був чоловік із залізними нервами, і в Індії досі поширені легенди про те, як він проповз висохлим руслом річки та врятував людину, вирвавши її з пазурів пораненого тигра. Є такі дерева, Ватсоне, які ростуть нормально до певної висоти, а потім раптом зазнають якогось потворного відхилення від норми у своєму розвитку. Таке часто трапляється й із людьми. Відповідно до моєї теорії, кожен індивідум повторює у своєму розвитку історію розвитку всіх своїх пращурів, і вважаю, що кожен несподіваний закрут у бік добра чи зла пояснюється якимось потужним впливом, джерело якого треба шукати в родоводі людини. Отже, його біографія є ніби віддзеркаленням біографії всієї родини в мініатюрі.

– Ну, знаєте, ця теорія дещо фантастична.

– Що ж, не буду на ній наполягати. Хоч якими би були причини, але полковник Моран вступив на слизький шлях. Жодного явного скандалу не було, але він настільки налаштував проти себе когось впливового в Індії, що залишатися там йому вже було неможливо. Полковник подав у відставку, приїхав до Лондона, де також набув лихої слави. Ось тоді про нього й

дізнався професор Моріарті, у котрого він певний час був правицею. Моріарті щедро постачав його грішми, але до його допомоги вдавався вкрай рідко – лише в двох-трьох особливо важких випадках, які були не до снаги пересічному злочинцеві. Ви, можливо, пам'ятаєте дивну смерть місіс Стюард із Лаудера 1877 року? Ні? Я впевнений, що тут не обійшлося без Морана, хоча проти нього й не було жодних вагомих доказів. Полковник умів так майстерно ховатися, що навіть після того, як розігнали всю зграю Моріарті, нам не вдалося притягнути його до суду. Пригадуєте, Ватсоне, той вечір, коли я прийшов до вас і зачинив віконниці, остерігаючись пострілу з рушниці? Тоді вам це здалося дивним, але я знав, що робив, бо вже дізнався про існування цієї дивовижної рушниці, і до того ж я знав, що вона потрапила в руки одного з найвправніших стрільців. Коли ми з вами поїхали до Швейцарії, Моран погнався за нами разом із Моріарті, і саме через нього я пережив кілька вельми неприємних хвилин, лежачи в розщелині скелі над Рейхенбахським водоспадом.

Можете собі уявити, наскільки уважно я читав англійські газети, коли був у Франції: сподівався знайти хоч якийсь шанс засадити його за ґрати. Адже поки він вільно розгулював Лондоном, я не міг і думати про повернення. Вдень і вночі ця загроза затьмарювала б мое життя, і врешті-решт, він би знайшов нагоду мене вбити. Що ж мені було робити? Застрелити його при зустрічі я не міг: адже й сам опинився б тоді на лаві підсудних. Звертатися до суду також була марно: суд не має права порушувати справу на підставі одних лише недоведених підозр, а доказів у мене не було. Тож я не міг щось зробити. Але я невпинно стежив за кримінальною хронікою, адже був твердо впевнений, що рано чи пізно мені таки вдасться його впіймати. Й ось сталося вбивство Рональда Адера. Нарешті настав мій час! Знаючи те, що було мені відомо, чи міг я сумніватися, що його вбив саме полковник Моран? Він грав із юнаком у карти, пішов за ним слідом із клубу, застрелив жертву крізь відчинене вікно. Звісно, сумнівів бути не могло. Досить було б лише кулі, аби відправити полковника Морана на шибеницю. Я негайно ж приїхав до Лондона. Шпигун полковника побачив мене і, природно, повідомив йому про це. Той не міг не пов'язати мій раптовий приїзд зі своїм злочином і, звісно, дуже стривожився. Я був переконаний, що він спробує негайно ж усунути мене, для чого вдасться до своєї смертоносної зброї. Тому я приготував йому у вікні свого кабінету бездоганну мішень, попередив поліцію, що мені може знадобитися її допомога (до речі, Ватсоне, ви своїм пильним оком одразу розгледіли двох полісменів у тому під'їзді), і зайняв пост, що здався мені зручним для спостереження, хоча, запевняю, мені й не снилося, що мій супротивник вибере для нападу те саме місце. Ось і все, милий Ватсоне. Тепер, гадаю, вам усе ясно?

– Ні, – відповів я. – Ви ще не пояснили, навіщо знадобилося полковнику Морану вбивати сера Рональда Адера.

– Ну, друже мій, тут уже ми вступаємо в царину припущень, де однієї логіки замало. Кожен може на підставі наявних фактів створити власну гіпотезу, і ваша має стільки ж шансів бути правильною, як і моя.

– Отже, ваша гіпотеза все ж існує?

– Що ж, мені здається, пояснити наявні факти не так уже й важко. Слідство встановило, що незадовго до вбивства полковник Моран і молодий Адер, будучи партнерами, виграли значну суму грошей. Але Моран, без сумніву,

грав нечисто – я давно знав, що він шулер. Цілком імовірно, що в день убивства граф зауважив, що Моран шахрай. Він поспілкувався з полковником віч-на-віч і пригрозив викрити його, якщо той добровільно не вийде з клубу й не дасть слово честі назавжди покинути гру. Навряд чи така людина, як Адер, одразу зважилася б публічно кинути це скандальне звинувачення чоловіку, значно старшому за нього, та ще й такому, що займає чільне становище в товаристві. Швидше за все, він розмовляв із полковником наодинці, без свідків. Але для Морана, котрий жив лише на ті гроші, які йому вдавалося здобувати своїми шулерськими методами, виключення з клубу означало б кінець. Тому він і вбив Адера в ту саму мить, коли граф, не бажаючи скористатися результатами нечесної гри свого партнера, підраховував ту суму грошей, яку він мав повернути. А щоб мати та сестра не застали його за цим і не докучали розпитуваннями, що означають усі ці імена на папері та стовпчики монет на столі, він замкнувся на ключ... Ну, що, вдовольняє вас таке пояснення?

– Не сумніваюся, що ви поцілили в яблучко...

– Слідство покаже, мав я рацію чи ні. Та як би не було, полковник Моран більше не турбуватиме нас. Знаменита духова рушниця фон Хердера прикрасить колекцію музею Скотленд-Ярду, і відтепер ніхто не завадить містерові Шерлоку Голмсу присвятити життя тим цікавим маленьким загадкам, якими настільки багате складне лондонське життя.

Будівничий із Норвуда

– Відтоді, як загинув професор Моріарті, – сказав якимось за сніданком Шерлок Голмс, – Лондон втратив будь-який інтерес для криміналістів.

– Боюся, що мало хто з добродійних лондонців погодиться з вами, – засміявся я.

– Атож, звісно, не можна думати лише про себе, – всміхнувся мій приятель, встаючи з-за столу. – Товариство задоволене, всім добре, страждає лише Шерлок Голмс, котрому більше нема чого робити. Коли той чоловік ще був живий, ранкові газети були джерелом невичерпних можливостей. Ледь вловний натяк, випадкова фраза – і мені було ясно: геній зла знову щось замислив. Так, побачивши, як тремтить край павутиння, миттю уявляєш собі хижого павука в центрі. Дрібні крадіжки, незбагненні вбивства, безглузді порушення закону... Але, знаючи Моріарті, я бачив за всім цим один-єдиний злочинний задум. Отож для того, хто займається вивченням кримінального світу, жодна столиця Європи не ставала ареною такого широкого кола діяльності, як Лондон. А зараз...

Голмс із жартівливим обуренням стеноу плечима, перелічуючи наслідки своїх власних розумувань.

Епізод, про який я хочу повідати, стався за кілька місяців після повернення Голмса. На його прохання я продав свою практику в Кенсінгтоні й оселився з ним у нашому старому помешканні на Бейкер-стріт. Мою скромну

практику купив молодий лікар, котрого звали Вернер. Він не вагаючись погодився на найвищу ціну, яку мені вистачило нахабства назвати. А причину я збагнув лише за кілька років, коли дізнався, що Вернер – далекий родич Голмса, а гроші йому дав ніхто інший, як мій товариш.

Ті місяці, що ми прожили поряд, зовсім не були настільки бідними на події, як про це зараз каже Голмс. Гортаючи свої щоденники того часу, я знайшов там відому справу про викрадені документи колишнього президента Мурільйо та трагедію на борту нідерландського лайнера «Фрісланд», під час якої ми з Голмсом мало не загинули. Але горда замкнута душа мого приятеля не сприймала захоплення натовпу, і він змусив мене присягнутись ніколи більше не писати ні про нього самого, ні про його метод, ні про його успіхи. Заборону цю, як я вже повідомляв, він зняв зовсім нещодавно.

Після свого незвичайного протесту Шерлок Голмс зручно вмовстився у фотелі, взяв газету й тільки-но почав її неспішно гортати, аж раптом пролунав різкий дзвінок, після чого ми почули дуже глухі удари, ніби в двері барабанили кулаком. Потім хтось із шумом заскочив у передпокій, побіг сходами, і в нашій вітальні опинився блідий, скуйовджений і захеканий юнак із божевільними очима.

– Даруйте, містере Голмс, – насилу вимовив він. – Заради бога не гнівайтесь... Я вже й не знаю, що робити. Містере Голмс, я – нещасний Джон Гектор Мак-Фарлейн...

Він чомусь був упевнений, що це ім'я пояснить нам і мету його візиту, і його дивний вигляд, але із запитального виразу, що застиг на обличчі мого товариша, я збагнув, що для нього воно означає анітрохи не більше, ніж для мене.

– Пригостіться цигаркою, містере Мак-Фарлейн, – запропонував Голмс, підсовуючи гостеві свій портсигар. – Мій колега доктор Ватсон, оцінивши ваш стан, прописав би вам щось заспокоїливе. Але ж і припікає сьогодні, правда? Ну от, а тепер, якщо ви трішки отямилися, сідайте, будь ласка, у це крісло та спокійно, не кваплячись розкажіть, хто ви та що привело вас сюди. Ви назвали своє ім'я так, ніби воно мені обов'язково знайоме, але запевняю, що, крім тих очевидних фактів, що ви масон, адвокат, неодружені, хворієте на астму, – я більше нічого не знаю.

Я вже знайомий із методами мого приятеля, тож поглянувши уважніше на нашого гостя, помітив і недбалість в одязі, і пачку ділових паперів, і брелок на ланцюжку від годинника, і засапаний подих – словом, усе, що допомогло Голмсу зробити свої висновки. Але наш відвідувач був уражений.

– Атож, містере Голмс, маєте рацію, до цього можна лише додати, що немає зараз у Лондоні людини, нещаснішої за мене. Заради всього святого, містере Голмс, рятуйте! Якщо вони прийдуть за мною, а я не встигну закінчити свою розповідь, попросіть їх зачекати. Хочу, щоб ви дізналися все від мене. Я піду в каземат зі спокійним серцем, якщо ви погодитеся мені допомагати.

– Вас заарештують? – вигукнув Голмс. – Та це просто диво... просто жакливо. Яке звинувачення вам висуювають?

– Убивство містера Джонаса Олдейкра з Ловер-Норвуда.

На обличчі мого товариша відбилосся співчуття з відтінком, як мені здалося, задоволення.

– Це ж треба! – зауважив він. – Адже всього кілька хвилин тому я скаржився доктору Ватсону, що сенсації зникли зі сторінок наших газет.

Наш гість простягнув тремтячу руку до «Дейлі телеграфу», що так і залишилася лежати на колінах Голмса.

– Якби ви встигли розгорнути газету, сер, вам не довелося б питати, навіщо я сюди прийшов. Мені здається, що зараз усі тільки й пліткують про мене та мое горе, – він указав на першу сторінку. – Ось. Із вашого дозволу, містере Голмс, я прочитаю. Слухайте: «Загадкова подія в Ловер-Норвуді. Зник місцевий будівничий. Підозрюють убивство та підпал. Злочинець залишив сліди». Вони вже йдуть цими слідами, містере Голмс, і знаю, що скоро тут будуть! За мною стежили від самого вокзалу. Вони, певна річ, лише чекають ордера на арешт. Мама не переживе цього, її серце не витримає!

Він у відчай ламав руки, гойдаючись у кріслі.

Я з цікавістю розглядав чоловіка, якого звинувачували в якомусь страхотливому злочині: йому було десь близько двадцяти семи років, світло-русяве волосся, приємне обличчя з м'якими, ніби змазаними рисами, ні вусів, ні бороди, перелякані голубі очі, майже дитячий рот; судячи з костюма та манер – джентльмен, із кишені літнього плаща стирчить пачка документів, які підказали Голмсу його фах...

– Скористаємося часом, що в нас залишився, – підсумував Голмс. – Ватсоне, прочитайте, будь ласка, цю статтю.

Під викличним заголовком, який прочитав нам Мак-Фарлейн, було надруковано наступне інтригуюче повідомлення:

«Сьогодні вночі, точніше, вдосвіта, у Ловер-Норвуді сталася подія, яка наводить на думку про злочин. Містер Джонас Олдейкр добре відомий в окрузі, де він упродовж багатьох років укладав угоди на будівництво. Містер Джонас Олдейкр – неодружений, йому п'ятдесят два роки, його садиба Діп-Дін-гаус – поруч із Сайденгемом, неподалік від Сайденгем-роуд. За словами сусідів, він дивак, неговіркий і нетовариський. Кілька років тому покинув справу, на якій нажив чималих статків. Однак невеликий склад будматеріалів у нього все ж залишився. Й ось учора ввечері, майже опівночі, у пожежну охорону повідомили, що за його будинком у дворі спалахнув один зі штабелів із дошками. Пожежники негайно виїхали, але полум'я з такою люттю жерло сухе дерево, що загасити вогонь було неможливо, і штабель згорів дотла. З першого погляду могло здатися, що подія ця цілком пересічна, але незабаром з'ясувалися обставини, що вказують на злочин. Усіх вразила відсутність власника складу на місці події. Його взялися шукати, але ніде не знайшли. Коли увійшли до його покою, то побачили, що ліжко не зім'яте, сейф відчинений, на підлозі розкидані якісь документи, усюди сліди боротьби, невеликі плями крові і, нарешті, у кутку дубова палиця, руків'я якої також забруднене кров'ю. Відомо, що ввечері в містера Джонаса Олдейкра був гість, котрого він закликав до спальні. Є докази, що знайдений ціпок належить цьому гостю.

Ним виявився Джон Гектор Мак-Фарлейн-молодший, компаньйон лондонської юридичної контори «Грем і Мак-Фарлейн», 426. Грешембілдінгз, Східно-центральна дільниця. На думку поліції, активи, якими вона володіє, не залишають сумнівів у мотивах, які підштовхнули до цього злочину. Ми впевнені, що незабаром зможемо повідомити нашим читачам нові подробиці».

Ще одне повідомлення.

«Поширилися чутки, що містера Джона Гектора Мак-Фарлейна вже заарештували за звинуваченням у вбивстві містера Джонаса Олдейкра. Добре відомо, що наказ про його арешт уже підписаний. Слідство отримало нові докази, які підтверджують найгірші припущення. Крім слідів боротьби, у спальні нещасного виявили, що, по-перше, скляні двері спальні, які виходять у двір, виявилися відчиненими, по-друге, через двір до штабеля тягнеться слід від важкого предмета, який тягнули по землі, і, нарешті, у попелі виявили обвуглені кістки. Поліція дійшла висновку, що ми маємо справу з жакликим злочиним: убивця завдав жертві смертельного удару в спальні, витягнув із сейфу папери, відтягнув труп до штабеля й, аби приховати сліди, підпалив його. Слідство доручили досвідченому фахівцеві Скотленд-Ярду інспектору Лестрейду, котрий узявся за розслідування з властивою йому енергійністю та проникливістю».

Шерлок Голмс слухав звіт про ці надзвичайні події, заплющивши очі й стуливши кінчики пальців.

– Випадок, без сумніву, цікавий, – нарешті промовив він у задумі. – Але дозвольте спитати вас, містере Мак-Фарлейн, чому ви досі розгулюєте на волі, хоча підстав для вашого арешту начебто цілком достатньо?

– Я з батьками живу в Торрінгтон-лоджі, це в Блекгіті, містере Голмс, але вчора ми завершили справи з містером Олдейкром дуже пізно. Я залишився ночувати в готелі в Норвуді, звідки й поїхав на роботу. Про те, що трапилось, я дізнався лише в потязі, коли прочитав замітку, яку вам зараз показав. Одразу ж зрозумів, яка жаклива небезпека мені загрожує, тому поквапився до вас, щоб про все розповісти. Не маю жодного сумніву, що, якби я замість цього прийшов у свій офіс у Сіті або повернувся вчора додому, мене б уже давно заарештували. Від вокзалу Лондон-бридж за мною йшов якийсь чоловік, і я впевнений... Боже, що це?

Пролунав наполегливий дзвінок, услід за яким на сходах почулися важкі кроки, двері вітальні відчинилися, і на порозі з'явився наш старий приятель Лестрейд у супроводі полісменів.

– Містере Джон Гектор Мак-Фарлейн! – оголосив інспектор Лестрейд. Наш нещасний відвідувач піднявся. Обличчя його побіліло як стіна. – Ви заарештовані за навмисне вбивство містера Джонаса Олдейкра.

Мак-Фарлейн у розпачі обернувся до нас і знову опустився у крісло, неначе йому ноги підломилися.

– Стривайте, Лестрейде, – озвався Голмс, – дозвольте цьому джентльменові закінчити розповідь про те, що він знає про цю надзвичайну подію. Півгодини нічого не змінять. Гадаю, що це допоможе нам розплутати справу.

- Ну, розплутати її буде неважко, - відрубав Лестрейд.

- І все ж, якщо не заперечуєте, мені було б дуже цікаво вислухати містера Мак-Фарлейна.

- Що ж, містере Голмс, не можу вам відмовити. Ви надали поліції дві-три послуги, і Скотленд-Ярд перед вами в боргу. Але я залишуся з моїм підопічним і попереджаю, що кожне його свідчення може бути використане проти нього.

- Саме про це я й прошу, - відгукнувся наш гість. - Вислухайте правду та спробуйте зрозуміти. Більше нічого не треба.

Лестрейд поглянув на годинник.

- Даю півгодини.

- Насамперед хочу повідомити, - почав Мак-Фарлейн, - що до вчорашнього дня я в очі не бачив містера Джонаса Олдейкра. Однак ім'я його чув, його знали мої батьки, але вже багато років не бачилися з ним. Тому я дуже здивувався, коли вчора десь о третій годині дня він з'явився в моєму офісі в Сіті. Але почувши про мету його візиту, я здивувався ще більше. Він приніс кілька вирваних із нотатника сторінок із абияк накиданими позначками та поклав їх мені на стіл. Ось вони. «Це мій заповіт, - сказав він, - прошу вас, містере Мак-Фарлейн, оформити його як годиться. Я посиджу тут і зачекаю». Я сів переписувати заповіт і раптом побачив (уявіть собі моє здивування), що майже весь свій статок він залишає... мені! Я звів на нього погляд: цей дивний, схожий на тхора чоловічок із безбарвними віями спостерігав за мною з усмішкою. Не вірячи власним очам, я дочитав заповіт. І тоді він розповів, що сім'ї він не має, нікого з рідних не залишилося, що замолоду він приятелював із моїми батьками, а про мене завжди чув якнайкращі відгуки й упевнений, що його гроші дістануться достойній людині. Я, звісно, почав дякувати за таку щедрість. Заповіт було складено й підписано в присутності мого клерка. Ось він, на блакитному папері, а ось і ці папірці, як я вже казав, - чернетки. Після цього містер Олдейкр заявив, що в нього вдома є ще папери - угоди, документи на встановлення права власності, заставні, акції, і він хоче, щоб я їх подивився. Він зазначив, що не заспокоїться доти, поки все не залагодить, і попросив мене приїхати до нього додому в Норвуд увечері, прихопивши заповіт, аби швидше покінчити з формальностями. «Пам'ятайте, мій хлопчику: ні слова вашим батькам, поки справу не буде залагоджено. Нехай це буде для них нашим маленьким сюрпризом», - наполегливо повторював він і навіть змусив мене присягнути мовчати. Розумієте, містере Голмс, я не міг йому ні в чому відмовити. Цей чоловік був моїм добродійником, і я, зрозуміло, хотів якнайсумлінніше виконати всі його забаганки. Я послав додому телеграму, що маю важливу справу й не знаю, коли повернуся. Містер Олдейкр пообіцяв, що пригостить мене вечерею, і просив прийти на дев'яту годину, бо раніше він не встигне повернутися додому. Я довго шукав адресу, і, коли подзвонив у двері, було вже майже пів на десяту. Містер Олдейкр...

- Зачекайте! - зупинив його Голмс. - Хто відчинив двері?

- Літня жінка, мабуть, його економка.

- І вона, вочевидь, спитала, хто ви, і ви їй відповіли?

- Атож.

- Продовжуйте, будь ласка.

Мак-Фарлейн витер спітніле чоло й продовжив:

- Ця жінка завела мене в ідальню, доволі скромна вечерея вже була на столі. Після кави містер Джонас Олдейкр запросив мене в спальню, де стояв важкий сейф. Він його відімкнув і витягнув купу документів, які ми почали розбирати. Закінчили вже десь опівночі. Він мовив, що не хоче будити економку, і випустив мене через двері спальні, які вели надвір і весь час були відчинені.

- Фіранка була опущена? - спитав Голмс.

- Не впевнений, але здається, що наполовину. А, згадав! - він підняв її, щоб випустити мене. Я не міг знайти ціпок, але він заспокоїв: «Не біда, синку, ми тепер, сподіваюся, будемо бачитися частіше, і хочу вірити, що цей обов'язок не стане для вас обтяжливим. Прийдете наступного разу та й заберете свій ціпок». Так я й пішов - сейф відчинений, а пачки документів - на столі. Було вже пізно повертатися в Блекгіт, тому я переночував у готелі «Анерлі Армз». Ось, власне, і все. А про цю страшну подію дізнався лише в потязі...

- Маєте ще запитання, містере Голмс? - поцікавився Лестрейд. Слухаючи Мак-Фарлейна, він разів зо два скептично підняв брови.

- Поки не побуваю в Блекгіті - ні.

- У Норвуді, хотіли ви сказати, - виправив Лестрейд.

- Саме це я й хотів сказати, - поділився своєю загадковою усмішкою Голмс.

Хоча Лестрейд і не любив згадувати це, але він не один раз і не двічі переконався на власному досвіді, що Голмс зі своїм гострим, як лезо бритви, розумом бачить набагато глибше, ніж він, Лестрейд. Останній підозріло глянув на мого товариша.

- Маю потребу переговорити з вами, містере Голмс, - сказав він. - Що ж, містере Мак-Фарлейн, ось мої констеблі, а кеб чекає внизу.

Нешасний юнак піднявся і, благально поглянувши на нас, вийшов із кімнати. Полісмени пішли за ним, Лестрейд залишився. Голмс узяв зі столу чернетки заповіту й уважно взявся їх вивчати.

- Цікавий документ, Лестрейде, чи не так?

Шерлок простягнув нотатки інспектору. Представник влади спантеличено покрутив їх у руках і сказав:

- Я розібрав лише перші рядки, потім ще кілька посередині другої сторінки та два наприкінці. У цих місцях почерк майже каліграфічний, все інше написано дуже нечітко, а три слова взагалі неможливо прочитати.

- І що ви думаєте з цього приводу? - спитав Голмс.

- А що думаєте ви?

- Гадаю, що заповіт писали в потязі. Каліграфічні рядки написані на зупинках, нерозбірливі - під час ходи потяга, а зовсім незбагненні - коли вагон підскакував на стрілках. Експерт відразу визначив би, що заповіт складено в приміському потязі, бо лише при підході до великого міста стрілки розміщені одна за одною настільки часто. Якщо вважати, що він писав усю дорогу, можна зробити висновок, що це був експрес, який лише один раз зупинявся між Норвудом і вокзалом Лондон-бридж.

Лестрейд зареготав.

- Ну, містере Голмс, для мене ваші теорії занадто мудрі. Який це має стосунок до того, що сталося?

- Безпосередній: це підтверджує розповідь Мак-Фарлейна, зокрема те, що Джонас Олдейкр склав свій заповіт нашвидкуруч. Імовірно, він займався цим дорогою до Лондона. Дуже цікаво, що людина пише настільки важливий документ у таких невідповідних обставинах. Напрошується висновок, що він не надавав йому великого значення. Саме так вчинила б людина, котра наперед знає, що заповіт ніколи не виконає свою функцію.

- Що б там не казали, але він написав свій смертний вирок, - заперечив Лестрейд.

- Ви впевнені?

- А ви ні?

- Можливо. Мені в цій справі ще не все зрозуміло.

- Не зрозуміло? Але ж чіткіше й бути не може. Юнак несподівано дізнається, що в разі смерті якогось немолодого джентльмена він успадковує його майно. І що робить? Не кажучи нікому ні слова, під якимось приводом вирушає того ж вечора до свого клієнта, чекає, поки економка (єдиний, крім господаря, мешканець будинку) засне, і, залишившись зі своїм благодійником сам на сам, убиває його, спалює труп у штабелі дощок, затим вирушає в місцевий готель. Сліди крові на підлозі та на руків'ї його цівки майже не помітні. Можливо, йому здалося, що він убив Олдейкра безкровно, тому вирішує знищити труп, аби замести сліди, які, ймовірно, неодмінно вказували б на нього. Це ж очевидно.

- У тому-то й річ, любий Лестрейде, що аж надто очевидно. Серед ваших чеснот немає однієї - уяви, але все ж спробуйте уявити себе на місці цього юнака на одну мить і скажіть: вчинили б ви вбивство ввечері того ж дня, коли дізналися про заповіт? Невже вам не спало б на думку, що сусідство цих двох подій небезпечне, а ще небезпечнішими є слуги, котрі знають про вашу присутність у будинку. Адже двері гостеві відчиняла економка! І

врешті-решт, витратити стільки зусиль, аби знищити труп, і залишити в кімнаті ціпок, щоби всі знали, хто злочинець! Погодьтеся, Лестрейде, що це малоймовірно.

– Що стосується ціпка, містере Голмс, то ви не гірше за мене знаєте, що злочинці часто хвилюються й роблять те, чого б ніколи не зробили в нормальному стані. Швидше за все, він просто побоявся повернутися за ціпком у спальню. Спробуйте вигадати версію, яка пояснювала б факти краще, ніж моя.

– Та скільки завгодно! – стелав плечима Голмс. – Будь ласка, ось, наприклад, цілком імовірний варіант. Дарую його як робочу гіпотезу. Якийсь волоцюга йде повз будинок і завдяки піднятій фіранці помічає в спальні двох чоловіків. Адвокат пішов. Входить волоцюга, зауважує ціпок, хапає його й убиває Олдейкра. Потім влаштовує пожежу, спалює труп і зникає.

– Але навіщо волоцюзі спалювати труп?

– А навіщо це робити Мак-Фарлейну?

– Щоб знищити докази.

– А волоцюга хотів зробити вигляд, що ніякого вбивства не було взагалі.

– Чому ж волоцюга нічого не взяв?

– Бо побачив, що з паперів для нього жодної користі.

Лестрейд похитав головою, хоча мені здалося, що вигляд у нього перестав бути таким самовпевненим.

– Якщо ваша ласка, містере Голмс, шукайте свого волоцюгу, а ми займаємося Мак-Фарлейном. Хто має рацію – покаже майбутнє. Але раджу вам, містере Голмс, звернути увагу ось на яку обставину: вдалося встановити, що не пропав жоден папірець, а Мак-Фарлейн – єдиний у світі, кому нічого не треба було брати. Бо як законний спадкоємець він і так мав усе отримати.

Цей аргумент начебто справив на мого приятеля враження.

– Не можу заперечувати, – сказав він, – що деякі обставини явно свідчать на користь вашої версії. Я тільки висловив думку, що можливі й інші. Втім, як ви слушно зауважили, майбутнє покаже. Бувайте. Якщо не заперечуєте, я сьогодні ж поїду до Норвуда, щоб переконатися, як просувається справа.

Тільки-но за інспектором зачинилися двері, мій товариш схопився з крісла й почав енергійно збиратися, як людина, на котру чекає улюблена робота.

– Передусім, Ватсоне, – говорив він, швидко одягаючи піджака, – я, як і казав, поїду до Норвуда.

– Чому ж не до Норвуда?

– Тому що перед нами два надзвичайно дивних епізоди, які сталися відразу один за одним. Поліція помиляється, сконцентрувавши всю увагу на другому

епізоді, бо він має склад злочину. Але логіка вимагає іншого підходу, це безсумнівно. Спочатку потрібно спробувати з'ясувати все, пов'язане з першим епізодом, тобто з цим дивним заповітом, який було складено так квапливо й на ім'я людини, котра найменше цього очікувала. Можливо, це дасть ключ до розуміння другого епізоду. Ні, мій друже, ви мені навряд чи зможете сьогодні допомогти. Небезпеки немає навіть найменшої, інакше я неодмінно просив би вас скласти мені компанію. Сподіваюся, ввечері зможу оголосити вам, що мені таки вдалося зробити щось для цього нещасного юнака, котрий довірив свою долю в мої руки.

Повернувся мій приятель пізно ввечері, і його потемніле засмучене обличчя краще за будь-які слова повідомило мені, що від його ранкових надій не залишилося й сліду. З годину він грав на скрипці, намагаючись заспокоїтися. Нарешті він відклав інструмент убік і почав докладно описувати мені свої невдачі.

– Кепські справи, Ватсоне, гірше не буває. Перед Лестрейдом я намагався цього не показати, але, чесно кажучи, боюся, що цього разу саме він іде правильним шляхом, а не ми. Інстинкт тягне мене в один бік, а факти – в інший. А англійські судді (маю всі підстави так вважати) не досягнули того інтелектуального рівня, щоб віддати перевагу моїй теорії перед фактами Лестрейда.

– Ви їздили до Блекгіта?

– Аякже, Ватсоне, їздив і дізнався там, що покійний Олдейкр був негідник, яких мало. Батько Мак-Фарлейна поїхав шукати сина, вдома була мати – маленька сивенька бабуса з блакитними оченятами, котра вся тремтіла від страху й обурення. Вона, звісно, не могла й на секунду припустити, що її син винен. А ось щодо долі Олдейкра вона не висловила ні подиву, ні жалю. Мало того, вона характеризувала його такими фразами, що позиція Лестрейда стала ще міцнішою. Адже якщо Мак-Фарлейн знав її ставлення до Олдейкра, то нічого дивного, що він зненавидів його та зважився на вбивство. «Це не людина, це злісна, хитра мавпа, – твердила жінка, – і він був усе життя таким, навіть замолоду». – «Ви знали його раніше?» – спитав я. «Ще б пак, я його добре знала! Він колись залицявся до мене. Яке щастя, що я відмовила йому та вийшла заміж за чесного й порядного чоловіка, хоча й не такого заможного! Ми, містере Голмс, були з Олдейкром заручені, і раптом я якось дізнаюся, що він (який жах!) відчинив пташник і запустив туди kota. Його жорстокість так вразила мене, що я негайно ж йому відмовила». Вона пошукала в шухляді секретера та простягнула мені світлину молодої жінки. Обличчя було порізане ножом. «Це я, – сказала вона. – Ось у якому вигляді він відіслав мою фотографію разом із своїм прокляттям у день мого весілля». – «Але тепер, – заперечив я, – він, мабуть, пробачив вам: адже весь свій статок залишив вашому синові». – «Ні мені, ні моему синові нічого не потрібно від Джонаса Олдейкра – ні від живого, ні від мертвого! – вибухнула вона. – Є Бог на небі, містере Голмс. Він покарав лиходія. І доведе, коли буде на те його свята воля, що мій син не винен ні в чий смерті!» Як я не старався, нічого не зміг знайти на користь нашої гіпотези. Зрештою, я облишив спроби та поїхав до Норвуда. Садиба Діп-Дінгаус – великий сучасний будинок із червоної цегли. Він стоїть у саду, а перед ганком знаходиться обсаджений лавровими кущами газон. Праворуч від оселі та на значній відстані від дороги – склад, де була пожежа. Я накидав у нотатнику план, ось він. Ці засклені двері ліворуч ведуть у спальню

Олдейкра, тому з вулиці видно все, що там діється. Це, мабуть, найбільш утішне з усього, що мені сьогодні вдалося дізнатися. Лестрейда не було, всім керував його помічник-сержант. Його люди якраз перед моєю появою зробили важливу знахідку: копаючись у попелі на місці згорілого штабеля, вони знайшли, крім обвуглених кісток, кілька почорнілих металевих кружалець. Уважно вивчивши їх, я переконався, що це – гудзики від штанів. На одному мені навіть вдалося розібрати слово «Гаймс» – це ім'я кравця, котрий шив для Олдейкра. Потім я взявся вивчати газон, чи немає там слідів. Але там так сухо, що земля твердіша за камінь. Крім того, що кризь живопліт із бирючини якраз навпроти згорілого штабеля по землі протягнули тіло або чимось навантажений лантух. Однак нічого встановити не вдалося. Усе це, звісно, підтверджує версію поліції. Я цілу годину повзав по газону під палючим сонцем, і все дарма. Зазнавши фіаско надворі, я подався в спальню. Плями крові виявилися дуже блідими – ледь помітні, але свіжі. Ціпка я не бачив, його вже забрали, але сліди на ньому також були нечіткі. Палиця, безумовно, належить нашому підопічному – він сам це визнав. На килимі сліди будівничого та Мак-Фарлейна, але жодних слідів третьої особи, і це також свідчить проти нас. Словом, чаша терезів усе дужче схиляється на їхню користь. І все ж у мене з'явилася надія, хоч і дуже слабка. Я переглянув уміст сейфа, який майже повністю було вивалений на стіл. Папери були в запечатаних конвертах, поліція розкрила один чи два. Так от, наскільки я можу судити, цінність їхня вельми незначна, та й банківська книжка Олдейкра не підтвердила, що її власник мав значні кошти. Мені здалося, що деяких паперів бракує. Кілька разів траплялися згадки про якісь операції, пов'язані, як можна припустити, зі значними сумами. Але документів про ці угоди я не знайшов. Якби я зміг це довести, аргументи Лестрейда неминуче обернулися б проти нього. Ну, скажіть, навіщо людині красти те, що й так має їй дістатися? Зрештою, зазирнувши в кожную щілину й не досягнувши якихось результатів, я вирішив поговорити з економкою. Місіс Лексінгтон – похмура, мовчазна жінка, що підозріло поглядала на мене спідлоба. Вона щось знає, але випитати в неї я нічого не зміг. Так, вона впустила містера Мак-Фарлейна о пів на десяту. Краще б їй руки відсохли в ту мить, коли вона підійшла до дверей! Економка лягла спати о пів на одинадцяту. Її кімната розташована в іншому кінці будинку, жодного галасу вона не чула. Капелюх і, наскільки вона пам'ятає, ціпок містер Мак-Фарлейн залишив у передпокої. Жінка прокинулася від вигуків: «Пожежа! Пожежа!» Звісно, її любого господаря вбили. Чи були в нього вороги? У кого їх немає? Але містер Олдейкр жив дуже замкнуто й зустрічався з людьми, лише коли того вимагали справи. Гудзики вона бачила й переконана, що вони від того костюма, який був на ньому напередодні. Дошки в штабелі були дуже сухі, бо цілий місяць не було дощу. Вони спалахнули, як порох, і коли жінка добігла до складу, полум'я вже все охопило. І вона, і пожежники чули запах смаженого м'яса. Ні про папери, ні про особисті справи містера Олдейкра нічого не знає. Ось, любий Ватсоне, і весь звіт про мої сьогоднішні невдачі. І все ж, і все ж... – його руки нервово стиснулися в кулаки, і детектив продовжив із пристрасною впевненістю: – Я знаю, що гра нечесна. Відчуваю це нутром. Економка щось приховує. Але що саме – все ще не можу збагнути. Вона дивилася похмуро та зухвало, як людина з нечистою совістю. Але що про це говорити, Ватсоне... Боюся, однак, якщо нам не допоможе випадок, норвудська справа не займе свого місця в хроніці наших успіхів, яка, як мені здається, рано чи пізно впаде на голову покірного читача.

– Але ж для суду важливо, яке враження справляє людина, чи не так? – спитав я.

– На враження, любий Ватсоне, покладатися небезпечно. Пригадуєте Бerta Стівенса, того кривавого вбивцю, котрий розраховував, що ми його врятуємо? А на вигляд він був такий сумирний, як учень недільної школи.

– Це правда.

– Тому якщо не подамо обґрунтованої версії, Мак-Фарлейну кінець. Докази проти нього незаперечні, і сьогодні я переконався, що подальше розслідування лише погіршить справу. Між іншим, переглянувши папери, я виявив одну цікаву деталь, яка може послужити висхідною точкою для нашого розслідування. Виявляється, що впродовж цього року Олдейкр заплатив якомусь містерові Корнеліусу доволі солідну суму грошей, тому зараз він, щиро кажучи, жебрак. Цікаво, що це за містер Корнеліус, із яким будівничий, котрий покинув справи, укладав такі серйозні угоди? Чи не має він якогось стосунку до того, що трапилося? Можливо, той Корнеліус – маклер? Однак я не виявив жодної розписки в отриманні таких значних сум. Доведеться звернутися в банк за інформацією про цього джентльмена. Але боюся, любий друже, що нас чекає безславний кінець – Лестрейд нашого підопічного повісить, і Скотленд-Ярд опиниться на висоті!

Не знаю, чи спав Шерлок Голмс тієї ночі, та коли я зійшов вранці до сніданку, він сидів у ідальні блідий, змучений, із темними тінями навколо почервонілих очей. На килимі біля крісла лежали недопалки та купа газет, на столі – розпечатана телеграма.

– Що скажете про це, Ватсоне? – спитав він, підсовуючи послання до мене.

Телеграма була з Норвуда, у ній йшлося: «Знайдені нові важливі докази. Провина Мак-Фарлейна доведена остаточно. Раджу відмовитися від розслідування. Лестрейд».

– Звучить серйозно, – зауважив я.

– Наш Лестрейд насолоджується перемогою, – втомлено всміхнувся Голмс. – І все ж пошуки облишити зарано. Будь-який доказ може обернутися іншим боком і дати розслідуванню напрямок, протилежний тому, в якому рухається Лестрейд. Снідайте, Ватсоне, а потім поїдемо разом і подивимося, що можна зробити. Здається, мені сьогодні не обійтися без вашої допомоги.

Голмс їсти не став. Цей дивовижний чоловік у хвилини душевної напруги навіть думати не міг про їжу. Сподіваючись на свою виняткову витривалість, він не їв і не спав, поки вже з ніг не валився від повного виснаження. «Не можу зараз витрачати енергію на травлення», – відмахувався від мене детектив, коли я, користуючись правом лікаря, змушував його до споживання їжі. Тому я не здивувався, що Голмс і того ранку не торкнувся сніданку.

Любителі гострих відчуттів усе ще юрмилися навколо Діп-Дін-гауса, який виявився точно такою замиською садибою, якою я її собі уявляв. У воротах нас із виглядом переможця зустрів Лестрейд, на його обличчі був вираз тріумфу.

- Ну що, містере Голмс, переконалися, що помилилися? Знайшли свого волоцюгу, га? - реготнув він.

- Я ще не дійшов жодного висновку, - відповів мій приятель.

- Зате ми дійшли свого висновку! І сьогодні він блискуче підтвердився. Доведеться вам визнати, містере Голмс, що цього разу ми вас обскакали.

- Судячи з вашого вигляду, сталося щось надзвичайне.

Лестрейд знов реготнув.

- Ви, як і всі, не любите програвати, містере Голмс! Але що вдієш, людина не може завжди все передбачити, еге ж, докторе Ватсон? Будь ласка, підійдіть сюди, джентльмени, сподіваюся, що зможу надати вам беззаперечний доказ провини Мак-Фарлейна. - Детектив повів нас коридором у темний передпокій. - Скоївши злочин, молодий Мак-Фарлейн зайшов сюди за своїм капелюхом. А тепер погляньте!

Він театральним жестом запалив сірника, і ми побачили на білій стіні темну пляму крові. Лестрейд підняв сірника ближче - це виявилася не просто пляма, а чіткий відбиток великого пальця.

- Придивіться до нього в лупу, містере Голмс!

- Зараз.

- Ви ж знаєте, що в усьому світі не знайдеться двох однакових відбитків пальців?

- Щось таке чув.

- Тоді чи не були б ви такі люб'язні звірити цей відбиток із відбитком великого пальця правої руки Мак-Фарлейна, який зняли сьогодні вранці за моїм наказом?

Він простягнув нам шматочок воску. І без лупи було ясно, що обидва - відбитки одного пальця. Я збагнув, що нашому клієнту кінець.

- Усе ясно, - заявив Лестрейд.

- Авжеж, усе, - мимоволі вирвалося у мене.

- Ясно, як день, - докинув і Голмс.

Почувши несподівані нотки в його голосі, я підняв голову. Обличчя Голмса мене вразило. Воно тремтіло від ледве стримуваного сміху, очі виблискували. Раптом я побачив, що мій товариш ледь опановує себе, щоб не розреготатися.

- Ви тільки подумайте! - нарешті сказав він. - Ніхто не здогадається. Яка, проте, оманлива зовнішність! Який гарний юнак! Урок нам, аби надалі не занадто покладалися на власні враження, чи не так, Лестрейде?

– Саме так, містере Голмс. Зайва самовпевненість лише шкодить, – запевнив той.

Нахабство цього чоловіка перейшло всі межі, але заперечити йому було нічого.

– Яке дбайливе провидіння! Це ж треба було, щоб, знімаючи капелюха з гачка, цей юнак притиснув до стіни великий палець правої руки! Який природний рух, можна лише собі уявити!

Зовні Голмс був повністю спокійний, але все його тіло напружилось, як пружина, від стримуваного хвилювання.

– До речі, Лестрейде, хто мав честь зробити це чудове відкриття?

– Економка. Вона вказала на пляму констеблеві, котрий чергував уночі.

– А де був констебль?

– На своєму посту в спальні, де й сталося вбивство. Наглядав, аби ніхто нічого не чіпав.

– Чому ж поліція не помітила цей відбиток учора?

– Ми не мали особливих причин оглядати передпокій настільки ретельно. У такому місці не відразу й помітиш, самі бачите.

– Так-так, зрозуміло. У вас, звісно, немає сумнівів, що відбиток був тут і вчора?

Лестрейд поглянув на Голмса, як на людину, що несповна розуму. Зізнаюся, веселий вигляд мого приятеля та його безглузде запитання спантеличили й мене.

– Ви що ж, вважаєте, що Мак-Фарлейн вийшов серед ночі з в'язниці зумисне для того, щоб залишити ще один доказ проти себе? – спитав Лестрейд. – У всьому світі не знайдете криміналіста, котрий заперечив би, що це відбиток великого пальця правої руки Мак-Фарлейна й нікого іншого.

– У цьому немає жодних сумнівів.

– То чого ви ще хочете? Я дивлюся на речі тверезо, містере Голмс, мені важливі факти. Маю факти – роблю висновки. Якщо я вам ще буду потрібен, знайдете мене у вітальні, я йду писати звіт.

До Голмса вже повернулася його звична незворушність, хоча мені здавалося, що в його очах усе ще мерехтять веселі іскринки.

– Незаперечний доказ, чи не так, Ватсоне? – звернувся він до мене. – Однак саме йому Мак-Фарлейн буде зобов'язаний своїм порятунком.

– Яке щастя! – радісно вигукнув я. – А я вже боявся, що все пропало.

– Пропало? Такий висновок був би дещо передчасним, любий Ватсоне. Річ у тім, що доказ, якому наш колега Лестрейд надає такого великого значення, має справді серйозну ваду.

– Жартуєте, Голмсе! Яку ж?

– Учора, коли я оглядав передпокій, відбитка тут не було. А тепер, Ватсоне, погріємося трішки на сонечку.

Украй здивований, але з певною надією в серці я спустився за своїм товаришем до саду. Голмс обійшов навколо будинку, уважно його вивчаючи. Потім ми повернулися й оглянули всі кімнати від підвалу до горища. Половина кімнат стояла без меблів, але детектив уважно дослідив і їх. У коридорі другого поверху, куди виходили двері трьох порожніх спалень, на нього знову напали веселощі.

– Випадок і справді незвичайний, Ватсоне, – тішився він. – Мабуть, час просвітити нашого приятеля Лестрейда. Він трохи позловтішався на наш рахунок. Тепер настала наша черга, якщо я правильно розв’язав загадку. Здається, я знаю, що треба зробити... Авжеж, саме так!

Коли ми зайшли до вітальні, інспектор Скотленд-Ярду все ще сидів там і писав.

– Пишете звіт? – спитав його Голмс.

– Так.

– Боюся, передчасно. Розслідування ще не закінчилося.

Лестрейд занадто добре знав мого приятеля, щоб пропустити його слова повз вуха. Він поклав ручку й із цікавістю звів свій погляд на Шерлока.

– Що ви маєте на увазі, містере Голмс?

– А те, що є важливий свідок, котрого ви ще й не бачили.

– Можете його нам показати?

– Гадаю, що так.

– Тоді тягніть його сюди.

– Зараз. Скільки маєте констеблів?

– У будинку й надворі загалом трое.

– Чудово. А скажіть, вони всі хлопці високі, дужі, а голос у них гучний?

– Звісно, однак до чого тут їхній голос?

– Я допоможу вам це збагнути, і не лише це, – пообіцяв Голмс. – Будьте такі люб’язні, покличте ваших людей, зараз і почнемо.

За п'ять хвилин трое полісменів стояли в передпокої.

– У хліві є солома, – звернувся до них Голмс. – Будь ласка, принесіть два оберемки. Це допоможе нам роздобути свідка, про якого я згадував. Так, дякую. Сподіваюся, ви маєте сірники, Ватсоне. А тепер, містере Лестрейд, прошу всіх іти за мною.

Як я вже казав, на другому поверсі містився широкий коридор, куди виходили двері з трьох порожніх спалень. Ми пішли в кінець коридора, і Голмс розставив усіх по місцях. Полісмени всміхалися, Лестрейд витріщався на мого приятеля. Здивування на його обличчі змінилося очікуванням, а очікування – обуренням. Голмс стояв перед нами з виглядом фокусника, котрий зараз почне демонструвати дида.

– Будьте такі добрі, Лестрейде, пошліть одного з ваших людей принести два відра води. Розкладіть солому на підлозі, ось тут, подалі від стін. Ну ось, тепер усе готово.

Обличчя Лестрейда стало червоним, як буряк.

– Ви що ж, знущуєтеся над нами, містере Шерлок Голмс? – не витримав він. – Якщо щось знаєте, то скажіть по-людськи, нема чого влаштовувати цирк!

– Запевняю, Лестрейде, для всього, що роблю, я маю вагомі підстави. Ви, мабуть, пам'ятаєте, що трохи посміялися наді мною сьогодні вранці, коли удача всміхалася вам, тому не гнівайтесь за цю невеличку театральну виставу. Прошу, Ватсоне, відчиніть це вікно та піднесіть сірник до соломи. Ось сюди.

Я так і зробив. Вітер увірвався у вікно, суха солома спалахнула та затріщала, коридор наповнився сірим димом.

– Тепер, Лестрейде, чекатимемо свідка. Ага, друзі, лементуйте: «Пожежа!» Ну, раз, два, три...

– Пожежа! – заверещали ми щосили.

– Дякую. Ще раз будь ласка.

– Пожежа!!! Горимо!

– Ще раз, джентльмени, всі разом.

– Пожежа!!!

Лемент наш було чутно, мабуть, в усьому Норвуді. І тут сталося те, чого ніхто не очікував. У дальньому кінці коридора, де, як ми всі думали, була глуха стіна, раптом прочинилися двері, і звідти вистрибнув, як заєць із нори, маленький миршавий чоловічок.

– Чудово, – сказав Голмс із холодною інтонацією. – Ватсоне, відро води на соломі. Годі! Лестрейде, дозвольте представити вам нашого головного свідка, містера Джонаса Олдейкра.

Лестрейд сторопів і витріщився на худого чоловічка, який мружився від яскравого світла та диму, позираючи то на нас, то на тліючу соломку. У нього було дуже неприємне обличчя – хитре, зле, хиже, із метушливими сірими очима та бляклыми віями.

– Що ж це означає?! – нарешті гаркнув Лестрейд. – Ви що робили там увесь цей час, га?

Олдейкр зніяковіло захихотів і зіщулювався під спопеляючим поглядом грізного детектива.

– Нічого поганого...

– Нічого поганого?! Ви зробили все, щоб невинну людину повісили на шибениці! Якби не цей джентльмен, вам би це вдалося!

Чоловічок замахав руками:

– Що ви, сер, що ви, я просто хотів пожартувати...

– Пожартувати?! Зате ми з вами жартувати не будемо! Відведіть його у вітальню та тримайте там до мого приходу. Містєре Голмс, – продовжував він, коли полісмени пішли, – я не міг говорити при підлеглих, але зараз скажу, і нехай доктор Ватсон також чує: ви вчинили диво! Хоча й не розумію, як вам це вдалося. Ви врятували життя невинній людині та запобігли жахливому скандалу, котрий зруйнував би мою кар'єру.

Голмс із усмішкою поплескав Лестрейда по плечу.

– Замість зруйнованої кар'єри – блискучий успіх! Вас чекає не ганьба, а слава. Відкоригуйте трохи звіт, і всі побачать, як важко одурити інспектора Лестрейда.

– Ви не хочете, щоби згадувалося ваше ім'я?

– У жодному разі. Нагородою для мене є сама робота. Можливо, і мені колись віддадуть належне, якщо я дозволю моему старанному біографу взятися за перо. Як ви гадаєте, Ватсоне? Але огляньмо нору, де ховався пацюк.

Заштукатурена фанерна перегородка з майстерно прихованими в ній дверима відгороджувала від торцевої стіни клітку довжиною в шість футів, куди денне світло проникало крізь щілини між балками під дахом. Усередині стояли стіл, крісло та ліжка, був запас води, їжа, кілька книг, якісь папери.

– Ось що означає – бути будівничим, – зауважив Голмс, виходячи в коридор. – Ніхто не знав про цей притулок, крім, звісно, його економки. До речі, Лестрейде, я б порадив вам, не гаючи часу, додати і її до своєї здобичі.

– Я негайно це зроблю, містєре Голмс. Розкажіть лише, як ви дізналися про сховок?

– Я припустив, що «вбитий» ховається десь у будинку. Вимірявши кроками коридор другого поверху, я побачив, що він на шість футів коротший за нижній. Ясно, що сховок міг бути лише там. Я був упевнений, що він не витримає, почувши крики: «Пожежа! Горимо!» Певна річ, можна було просто увійти туди й заарештувати пройдисвіта, але мені хотілося трохи побавитися. Нехай він сам вийде на світ Божий. Крім цього, я прагнув трохи помститися за ваші ранкові глузування.

– Вам це блискуче вдалося, містере Голмс. Але як ви взагалі здогадалися, що він у будинку?

– За відбитком пальця, Лестрейде. Пригадуєте, як ви сказали: «Все ясно!»? Все було справді ясно. Напередодні відбитка не було – у цьому я був упевнений. Як ви могли помітити, деталі мають для мене велике значення. Раніше я ретельно оглянув весь передпокій і достеменно знав, що стіна була чиста. Отже, відбиток з'явився вночі.

– Але як?

– Дуже просто. Коли Олдейкр із Мак-Фарлейном розбирали папери, Джонас Олдейкр міг підсунути юнакові конверт, а той, запечатуючи його, натиснув на м'який сургуч великим пальцем. Він міг зробити це мимоволі й одразу забути. А може, Олдейкр і не підсовував, а все вийшло якось само собою, і він сам не очікував, що відбиток може знадобитися. Але потім, сидючи у своїй норі та міркуючи, він зрозумів, що за допомогою відбитка можна сфабрикувати незаперечний доказ проти Мак-Фарлейна. А вже зняти восковий зліпок із сургучевої печатки, вколоти палець голкою, вичавити на віск кілька крапель крові і прикласти до стіни в передпокої – власною рукою чи рукою домовпорядниці було зовсім не важко. Б'юся об заклад, серед паперів, які прихопив із собою у сховок наш самотник, ви знайдете й конверт із відбитком великого пальця на сургучевій печатці.

– Дивовижно! – вигукнув Лестрейд. – Чудово! Ось тепер усе справді ясно, як день. Але навіщо йому знадобилася вся ця інсценізація, містере Голмс?

Я розважався, дивлячись на детектива: зараз перед нами був не зарозумілий переможець, а боязкий шанобливий учень.

– Це зовсім нескладно. Джентльмен, котрий чекає нас унизу, має злісний, жорстокий і мстивий характер. Ви знаєте, що він колись пропонував заміжжя матері Мак-Фарлейна й отримав відкоша? Не знаєте, звісно! Я ж казав, що спочатку треба було їхати до Блекгіта, а вже потім до Норвуда... Він не пробачив образи, адже саме так сприйняв відмову, і все життя його хитрий, підступний розум виношував план помсти. Останні рік-два справи його похитнулися, ймовірно, через таємні спекуляції. Й одного чудового дня він зрозумів, що не вийде сухим із води. Тоді й вирішив одурити своїх кредиторів і виписав кілька чеків на значні суми на ім'я такого собі містера Корнеліуса, котрим, на мою думку, і є Олдейкр. Я ще не встиг встановити долю чеків, але не сумніваюся, що вони переказані на ім'я цього Корнеліуса в якесь провінційне містечко, куди Олдейкр, котрий веде подвійне життя, час від часу приїжджав. Задум його загалом, як мені здається, такий: зникнути, з'явитися деінде під іншим ім'ям, отримати гроші та почати нове життя. Він вирішив одночасно втекти від кредиторів і помститися. Бездоганна, неперевершена за своєю жорстокістю помста! Його,

нешасного старого, вбиває з корисливих мотивів єдиний син його колишньої коханої. Вигадано й реалізовано майстерно. Мотив убивства – заповіт, таємний нічний візит, про який не знають навіть батьки, «забутий» ціпок, плями крові, обгорілі останки якоїсь істоти, гудзики в попелі – усе, як у книжці пишуть. Цей павук сплів павутину, що мала знищити Мак-Фарлейна. Я, у будь-якому разі, ще дві години тому не знав, як його врятувати. Але Олдейкру забракло почуття міри – чесноти, необхідної справжньому митцю. Йому захотілося покращити й так уже досконалий витвір. Сильніше затягнути мотузку на шиї нещасної жертви. Цим усе й зіпсував. Ходімо, Лестрейде, донизу. Хочу в нього щось спитати.

Олдейкр сидів у своїй вітальні, обабіч його крісла стояли правоохоронці.

– Шановні джентльмени, це був усього лише жарт, – скиглив він благально, не зупиняючись. – Запевняю, сер, я сховався тільки потім, аби поглянути, як мої друзі реагуватимуть на моє зникнення. Ви ж чудово розумієте, я б ніколи не дозволив, щоб із бідним Мак-Фарлейном щось сталося.

– А це вже вирішуватиме суд, – проголосив Лестрейд. – А поки що ви заарештовані за звинуваченням у змові та спробі навмисного вбивства.

– Що стосується ваших кредиторів – то вони, ймовірно, зажадають конфіскації банківського рахунку містера Корнеліуса, – додав Голмс.

Чоловічок сіпнувся й злісним поглядом вп'явся в Голмса.

– Бачу, що багато чим вам зобов'язаний, – прошипів він. – Колись я з вами ще порахуюся.

Голмс усміхнувся.

– Боюся, що найближчим часом вам буде не до цього. До речі, що ви поклали в штабель разом із старими штаньми? Здохлого собаку, кролів чи ще щось? Не хочете казати? Як нелюб'язно з вашого боку! Гадаю, що пари кроликів було досить. Будете писати про Норвудську справу, Ватсоне, – сміливо пишіть про кролів. Істина десь поруч...

Пригода з чоловічками в танці

Упродовж багатьох годин Шерлок Голмс сидів, зігнувшись над склянкою колбою, в якій варилося щось винятково смердюче. Його голова була опущена на груди, і він здавався мені схожим на дивну цибату птаху з тьмяним сірим пір'ям і чорним чубчиком.

– Отже, Ватсоне, – озвався він несподівано, – ви не маєте наміру вкладати свої заощадження в південноафриканські цінні папери?

Я аж сіпнувся від подиву, бо ще не звик до надзвичайних здібностей Голмса, і це раптове вторгнення в найпотаємніші мої думки було для мене незбагненне.

- Але звідки, до біса, ви про це дізналися? - спитав я.

Сищик обернувся на кріслі, тримаючи в руці запалену пробірку, і його глибоко посажені очі радісно заблистіли.

- Зізнайтеся, Ватсоне, що ви цілком збиті з пантелику, - сказав він.

- Зізнаюся.

- Мені варто було б змусити вас написати про це на аркуші паперу та підписатися.

- Чому?

- Бо через п'ять хвилин ви скажете, що все це дуже просто.

- Упевнений, що ніколи цього не скажу.

- Бачте, любий мій Ватсоне... - детектив закріпив пробірку на штативі й узявся читати мені лекцію з виглядом професора, котрий звертається до аудиторії. - Не так уже й важко побудувати череду висновків, у якій кожен наступний природно витікає з попереднього. Якщо після цього видалити всі поміжні ланки та повідомити слухачеві лише першу й останню, це справить приголомшливе, хоча і хибне враження. Після того як я помітив впадину між великим і вказівним пальцями вашої лівої руки, мені було зовсім неважко зробити висновок, що ви не плануєте вкладати свій невеличкий капітал у золоті копальні.

- Але не бачу жодного зв'язку між цими двома обставинами!

- Охоче вірю. Однак за кілька хвилин я вам доведу, що такий зв'язок існує. Ось пропущені ланки цього найпростішого ланцюга: 1) коли вчора ввечері ми повернулися з клубу, западина між вказівним і великим пальцями на вашій лівій руці була забруднена крейдою; 2) щоразу, коли ви граєте на більярді, натираєте цю впадину крейдою, щоб кий не ковзав у вашій руці; 3) ви граєте на більярді лише з Терстоном; 4) місяць тому ви мені сказали, що Терстон запропонував вам придбати до спілки південноафриканські цінні папери, які надійдуть у продаж через місяць; 5) ваша чекова книжка замкнена в шухляді мого письмового столу, і ви не попросили у мене ключа; 6) ви не будете вкладати свої гроші в південноафриканські папери.

- До чого ж просто! - вигукнув я.

- Звісно, - сказав сищик, злегка вражений, - будь-яка задача виявляється дуже простою після того, як вам її розтлумачать. А ось вам завдання, ще не вирішене. Поглянемо, любий Ватсоне, чи вам вдасться впоратися з ним.

Він узяв зі столу аркуш паперу, подав його мені та повернувся до свого хімічного аналізу. Я з подивом побачив, що на аркуші накреслені якісь безглузді ієрогліфи.

- Даруйте, Голмсе, але ж це малювала дитина! - вигукнув я.

- То ви так вважаєте!

- Що ж це, якщо не так?

- Пан Гілтон Кьюбітт із Рідлінг-Торп-Менору, що в Норфолку, якраз і хотів би знати, що це таке. Цей маленький ребус він послав нам із першою поштою, а сам виїхав сюди найближчим потягом. Чуєте дзвінок, Ватсоне? Це, ймовірно, він.

На сходах пролунали важкі кроки, і за хвилину до нас зайшов високий рум'яний, чисто поголений джентльмен. По його ясних очах і квітучих щоках відразу було видно, що його життя протікає далеко від туманів Бейкер-стрит. Здавалося, що він приніс із собою подих міцного, свіжого вітру зі східного берега. Потиснувши нам руки, він уже зібрався сісти, як раптом його погляд упав на аркуш із кумедними значками, який я тільки-но розглядав і залишив на столі.

- Що ви про це думаєте, пане Голмс? - поцікавився він. - Мені розповідали, що ви великий шанувальник усіляких таємничих випадків, тому вирішив, що дивнішого за це вам аж ніяк не знайти. Я вам заздалегідь вислав цей папірчик, аби дати вам час вивчити його до мого приїзду.

- Це справді напрочуд цікавий малюнок, - зауважив Шерлок. - З першого погляду його можна прийняти за дитячу витівку. Хто, здавалося б, крім дітей, міг намалювати цих крихітних чоловічків у танці? Чому ви надали настільки важливого значення такій химерній дрібниці?

- Та я й не надав би цьому жодного значення, якби не дружина. Вона до смерті перелякалася. Нічого не каже мені, але бачу в її очах непідробний жах. Ось чому я прийняв це так близько до серця.

Голмс узяв папірчик, і сонячні промені лягли на нього. Це був аркуш, вирваний із нотатника. На ньому були накреслені олівцем ось такі силуети:

Уважно розглянувши рисунок, Шерлок обережно згорнув його і сховав у гаманець.

- Ця справа обіцяє багато цікавого та незвичайного, - зазначив він. - Ви вже дещо розповіли мені в своєму листі, пане Гілтон Кьюбітт, але я був би вам вельми вдячний, якби ви люб'язно погодилися повторити свою розповідь, аби дати можливість почути її моему колезі, доктору Ватсону.

- Я кепський оповідач, - сказав наш гість, нервово стискаючи та розтискаючи свої великі дужі руки. - Якщо в моїй оповідці вам щось видасться незрозумілим, ставте мені, будь ласка, запитання. Почну з того, що торік я одружився... Але мушу повідомити, що хоч я й неможливий, наш рід живе у Рідлінг-Торпі вже впродовж п'яти століть і вважається

найшляхетнішою родиною в усьому графстві Норфолк. Минулого року я приїхав до Лондона на свята та зупинився в мебльованих кімнатах на Рессел-сквер, тому що там зупинився Паркер, наш священник. У цих мебльованих кімнатах жила молода американська леді, її прізвище Патрик, Ілсі Патрик. Ми з нею заприятелювали. Не минуло й місяця, як я палко покохав її. Ми нишком побралися і поїхали до мене до Норфолка.

Вам, ймовірно, видається дивним, пане Голмс, що нащадок хорошого старовинного роду одружується з жінкою, нічого не знаючи про її минуле та про її сім'ю. Але якби ви побачили її та пізнали, вам неважко було б мене збагнути. Вона була дуже щира зі мною, моя Ілсі, надала мені повну свободу відмовитися від шлюбу, якщо захочу. «У моєму колишньому житті були дуже неприємні знайомства, – казала вона, – і я хочу забути про них. Не бажаю повертатися до свого минулого, бо будь-який спогад завдає мені болю. Якщо ти зі мною одружишся, Гілтоне, то побережся з жінкою, котра особисто нічого ганебного не вчинила, але мусиш повірити мені на слово та дозволити промовчати про все, що було зі мною до того, як стала твоєю. Якщо ця умова видається тобі занадто важкою, повертайся до Норфолка та залиш мені провадити те самотнє життя, яке я вела до зустрічі з тобою».

Ілсі сказала мені це за день до весілля. Я відповів їй, що готовий скоритися її бажанням, і дотримав свого слова. Тепер ми одружені вже рік і прожили його дуже щасливо. Але місяць тому, наприкінці червня, я помітив перші ознаки наближення лиха. Моя дружина отримала листа з Америки – на конверті була американська марка. Дружина зблідла, як сметана, коли прочитала послання, та жбурнула його у вогонь. Жодного разу про нього не згадала, і я нічого не питав, бо обіцянка є обіцянка. Але з цього часу вона жодної миті не була спокійна. У неї тепер завжди перелякане обличчя, і по всьому видно, що чогось очікує.

Тепер перейду до найдивнішої частини моєї історії. Десь тиждень тому, здається, у вівторок, я побачив на одному з підвіконь чоловічків у танці, таких самих, як на цьому папірчику. Вони були нашкрябані крейдою. Я гадав, що їх намалював хлопчисько, який працював у стайні, але він присягався, що нічого про них не знає. Знаки з'явилися вночі. Я змив їх і випадково згадав про них у розмові з Ілсі. На мій подив, вона прийняла мої слова близько до серця та попросила, якщо я знову зауважу таких чоловічків, дати їй поглянути на них. Упродовж тижня вони не з'являлися, але вчора вранці я знайшов у садочку на сонячному годиннику цей аркуш. Я показав його Ілсі, і вона миттю втратила свідомість. З того часу живе, як сновиди, і її очі постійно сповнені жаху. Ось чому я написав вам листа, пане Голмс, і надіслав цей аркуш. Я не міг звернутися до поліції, бо там, без сумніву, взяли б мене на кпини, а ви скажете мені, що робити. Не маю зайвих грошей, але якщо моїй дружині загрожує небезпека, я готовий витратити останній гріш, аби захистити її.

Він був прийнятний, цей широкий велетень із великими блакитними очима! Любов і відданість до дружини були написані в кожній рисі його обличчя. Шерлок вислухав його історію дуже уважно, а потім задумався і довго мовчав.

– Чи не думаєте ви, пане Кьюбітт, – сказав він нарешті, – що найкраще було б вам звернутися безпосередньо до дружини і попросити її поділитися з вами своєю таємницею?

Гілтон Кьюбітт похитав своєю великою головою:

– Обіцянка є обіцянка, пане Голмс. Якщо Ілсі захоче, вона й сама мені все розкаже. Якщо ж не захоче, не стану насилу домагатися визнання. Але маю право все дізнаватися самому, і я цим правом скористаюся.

– У такому разі я від щирого серця стану вам допомагати. Скажіть, чи не з'являлися по сусідству з вами якісь чужинці?

– Ні.

– Наскільки я втямив, ви живете в дуже глухому закутку. Поява будь-якого нового обличчя, ймовірно, не може залишитися непоміченою.

– Якби якесь нове обличчя з'явилося в самому найближчому сусідстві, я, звісно, про нього почув би. Але неподалік від нас є кілька прибережних сіл із хорошими пляжами, і селяни віддають на час кімнати міщухам.

– У цих дивних рисунках безперечно закладений якийсь сенс. Але той напис, який ви мені прислали, такий короткий, що нічого не можу з ним вдіяти, і ті факти, які ви нам виклали, такі невизначені, що важко зробити з них хоча б якийсь висновок. Мені здається, що вам краще повернутися до Норфолка й уважно стежити за всім, що відбувається навколо. Як тільки виявите десь нових чоловічків у танці, маєте якнайретельніше їх скопіювати. Який жаль, що ви не перемалювали тих, що були начеркані крейдою на підвіконні! Розпитуйте про всіх незнайомців, котрі з'являються по сусідству. Як тільки помітите щось нове, відразу приїжджайте до мене. Ось найкраща порада, яку можу вам дати, пане Гілтон Кьюбітт. Якщо знадобиться, я завжди готовий приїхати до вас і відвідати ваш Норфолкський маєток.

Після цього побачення Шерлок Голмс часто глибоко замислювався. Не раз я бачив, як він витягає з гаманця папірчик і пильно розглядає намальовані на ньому кумедні фігурки. Однак тільки через два тижні він знову згадав при мені цю історію. Коли я вже мав намір іти, товариш раптом зупинив мене:

– Вам було б краще залишитися вдома, Ватсоне.

– Чому?

– Бо сьогодні вранці я отримав телеграму від Гілтона Кьюбітта. Пригадуєте Гілтона Кьюбітта та його чоловічків у танці? Він планує приїхати до Лондона на першу двадцять. Будь-якої миті Гілтон може бути тут. З його телеграми я второпав, що він має якісь надзвичайно важливі новини.

Чекати довелося недовго, позаяк наш норфолкський сквайр примчав із вокзалу прямо до нас. Вигляд у нього був заклопотаний і пригнічений. Гість поглянув на нас утомленими очима, а його чоло зорали зморшки.

– Ця історія діє мені на нерви, пане Голмс, – сказав він, безсило опускаючись на крісло. – Огидний стан – відчувати, що ти з усіх боків оточений якимись невідомими, невидимими людьми, котрі намагаються затягнути тебе в якусь біду, але ще нестерпнішим бачити при цьому, як день у день поступово вбивають твою дружину! Вона тане на моїх очах.

– Вона сказала вам хоча б щось?

– Ні, пане Голмс, нічого не сказала. Бувають миті, коли їй, бідоласі, як бачу, дуже хочеться все мені розповісти, але бракує рішучості. Я намагався їй допомогти, але мені це вдавалося настільки незграбно, що лише відлякував її. Вона часто в розмові зі мною звертає на те, до якого старовинного роду ми належимо, як нас поважають у всьому графстві, як пишаємося своєю незаплямованою честю, і я щоразу відчуваю, що їй хочеться ще щось додати, однак вона не домовляє і мовчить.

– А ви самі часом чогось не виявили?

– Я багато чого виявив, пане Голмс. Навіть привіз вам для дослідження цілу купу свіженьких чоловічків у танці. І найважливіше, я бачив того...

– Того, хто їх намалював?

– Атож, я бачив його за роботою. Але дозвольте розповісти все за порядком. Повернувшись від вас, я наступного ж ранку знайшов нових чоловічків у танці. Вони були намальовані крейдою на чорних дерев'яних дверях комори, що стоїть біля галявини. Цю споруду чудово видно з вікон нашого будинку. Я їх усіх перемалював. Ось, маєте.

Він витягнув аркуш паперу, розгорнув його і поклав на стіл. Ось які ієрогліфи були зображені на ньому:

– Чудово! – вигукнув Голмс. – Прекрасно! Продовжуйте, будь ласка.

– Я перемалював чоловічків, стер їх із дверей, але через два дні з'явився новий напис. Ось він:

Голмс аж потер руки та засміявся на радощах.

– Наш матеріал хутко розростається, – втішився він.

– Через три дні на сонячному годиннику я виявив послання, написане на папірці. На ньому лежав камінь. Ось воно. Як бачите, фігурки там ті самі, що і в попередньому посланні. Тоді я вирішив підстерегти цього «художника». Взяв револьвера та зробив засідку у своєму кабінеті, з вікна

якого видно і галявину, і садочок. Годині о другій ночі, сидячи біля вікна та споглядаючи на залитий місячним сяйвом сад, я почув у себе за спиною кроки й, обернувшись, побачив свою дружину в нічній сорочці. Вона благала мене лягти до ліжка. Я ж їй відверто сказав, що хочу переконатися, хто це займається такими дурнуватими витівками. Дружина відповіла мені, що все це – безглуздий жарт, на який не варто звертати уваги.

«Якщо це так тебе дратує, Гілтоне, ідьмо помандрувати – ти і я, там ніхто не буде нас турбувати».

«Як! Дозволити якомусь жартівнику вижити нас із власної оселі? – обурився я. – Та все графство буде над нами зловтішатися!»

«Іди спати, – просила вона. – Побалакаємо про це вранці».

Раптом її обличчя так зблідло, що я помітив це навіть при світлі місяця, а пальці жінки вп'ялися мені в плече. Щось рухалося в тіні комори. Я побачив, як з-за рогу виповз темний зігнутий силует і присів перед дверима. Схопивши револьвер, я рвонув уперед, але дружина судомно обійняла мене та втримала на місці. Я намагався її відштовхнути, але жінка вчепилася в мене ще відчайдушніше. Нарешті мені вдалося вирватися, але коли я відчинив двері і добіг до комори, та особа вже зникла. Втім, залишивши сліди свого перебування, бо на дверях були намальовані чоловічки в танці. Я оббіг весь сад, але ніде нікого не знайшов. Однак, як це не дивно, незнайомиць безумовно перебував десь неподалік, адже коли вранці я знову оглянув двері комори, під тим рядком, який я вже бачив, виявилось ще кілька нових чоловічків.

– Ви їх скопіювали?

– Аякже. Їх було зовсім небагато. Ось вони.

Чоловік показав нам ще один аркуш паперу. Новий танок мав такий вигляд:

– Скажіть, – спитав Голмс і по його очах я побачив, що він дуже розхвилювався, – ці чоловічки були дописані до попереднього напису чи намальовані окремо?

– Вони були намальовані на нижній панелі дверей.

– Чудово! Це для нас найважливіше, бо вселяє в мене надію. Прошу, пане Гілтон Кьюбітт, продовжуйте вашу цікаву розповідь.

– Та нема що додати, пане Голмс, крім того, що я дуже розсердився на дружину за те, що вона завадила мені спіймати цього негідника, котрий сховався. Вона запевняла, що боялася за мене. Спочатку у мене виникла підозра, що боялася вона зовсім не за мене, а за нього, позаяк не

сумнівався, що вона знає, хто це такий і що означають його дивні сигнали. Але голос моєї дружини й її погляд, пане Голмс, мають властивість розсіювати будь-які підозри, і тепер я вже не сумніваюся, що вона справді боялася за мене... Ось і все, що сталося. А тепер чекаю від вас поради, що маю робити далі. Мене аж тягне сховати в кущах п'ять-шість наших сільських парубків. Вони дали б йому такого прочухана, що назавжди залишив би нас у спокої.

– Боюся, що настільки складну справу не вилікувати такими простими ліками, – сказав Голмс. – Скільки часу ви можете пробути в Лондоні?

– Маю повернутися сьогодні ж, бо не можу залишити дружину на ніч на самоті. Вона дуже нервувала і просила мене повернутися якнайскоріше.

– Мабуть, маєте рацію. Але якби ви могли залишитися, я через день або через два поїхав би разом із вами. У будь-якому разі, залиште мені ці папірчики. Незабаром я приїду до вас і, цілком імовірно, проллю певне світло на цю справу.

Шерлок Голмс тримався зі своїм звичайним професійним спокоем, але я так добре його знав, що бачив: він дуже схвилюваний. Заледве широка спина Гілтона Кьюбітта зникла за дверима, як мій приятель кинувся до столу, розклав перед собою папірці з чоловічками в танці та заглибився в обчислення. Впродовж двох годин він заповнював сторінку за сторінкою цифрами та літерами. Ця робота так захопила його, що він, мабуть, зовсім забув про мою присутність. Коли справа ладналася, він починав наспівувати та насвистувати, коли ж безпорадно розводив руками, то непорушно сидів із похмурим чолом і лупав очима. Нарешті сищик задоволено вигукнув, схопився з крісла і заметушився по кімнаті, потираючи руки. Потім відправив довгу телеграму.

– Якщо мені дадуть відповідь таку, як сподіваюся, ваша книжка, Ватсоне, збагатиться описом нової пригоди, – мовив він. – Завтра, ймовірно, ми з вами поїдемо до Норфолка й остаточно розкриємо таємницю, що додала нашому приятелю стількох неприємностей.

Зізнаюся, що мене мучила цікавість, але я знав, що Голмс любить давати пояснення лише тоді, коли сам вважає це за потрібне, і терпляче чекав, коли він зволить поділитися зі мною своїм відкриттям.

Але відповідь на телеграму не прийшла. Впродовж двох днів Голмс нетерпляче прислухався до кожного дзвіночка. Увечері наступного дня ми отримали листа від Гілтона Кьюбітта. Він повідомляв, що у нього все гаразд, лише на підставці сонячного годинника сьогодні вранці з'явився найдовший напис. До листа додавалася точна його копія. Ось вона:

Голмс зігнувся над цим химерним малюнком і раптом, схопившись на ноги, зойкнув здивовано та сердито. Його заклопотане обличчя спохмурніло.

– Ми дозволили цій справі зайти надто далеко, – сказав він. – Які потяги вирушають до Норт-Волшему ввечері?

Я зазирнув у розклад. Останній потяг тільки-но відійшов.

– Доведеться раніше поснідати і їхати першим ранковим потягом, – зітхнув Голмс. – Наша присутність там украй необхідна. Ага! Ось і телеграма, яку я чекав. Стривайте хвилиночку, пані Гадсон, можливо, нам знадобиться послати відповідь. Ні, все йде так, як я і очікував. Ця телеграма остаточно доводить, що ми не маємо права більше тримати пана Гілтона Кьюбітта в незнанні про стан справ, бо наш недалекий норфолкський сквайр потрапив у винятково небезпечну павутину.

Переходячи до закінчення цієї похмурої історії, яка здалася мені спочатку такою безглуздою та кумедною, я ще раз переживаю весь той жах, який мені довелося пережити тоді. Як би я хотів мати можливість повідомити читачам, що ця історія скінчилася щасливо для всіх! Але моя праця – точний літопис фактів, тому змушений простежити аж до похмурого кінця весь дивний ланцюг подій, через які за кілька днів про садибу Рідлінг-Торп-Менор загомонила вся Англія.

Не встигли ми зійти в Норт-Волшемі та повідомити, куди прямуємо, як до нас підбіг начальник станції.

– Ви, мабуть, детективи з Лондона? – спитав він.

Шерлок поглянув на нього з неспокоєм.

– Чому ви так вирішили?

– Тому що інспектор Мартін із Норвічу тільки-но проїхав. Чи, можливо, ви лікарі? Вона ще жива. Може, ви ще встигнете її врятувати... для шибениці.

Голмс був похмурий і стурбований.

– Ми ідемо до Рідлінг-Торп-менору, – заявив він, – але нічого не чули про те, що там сталося.

– Страшна справа! – заламав руки начальник станції. – Їх обох постріляли: і пана Гілтона Кьюбітта, і його дружину. Вона вистрелила спочатку в нього, а потім у себе. Так кажуть служниці. Він помер, а вона при смерті. Боже, найдавніший рід Норфолкського графства! Всі у нас його так поважали!

Не зронивши й слова, Голмс стрибнув в екіпаж і протягом всієї семимильної подорожі жодного разу не розтулив вуст. Не часто траплялося мені бачити товариша в такому похмурому настрої. Він і раніше, протягом усієї нашої поїздки з Лондона, відчував якусь тривогу, й я вже з самого початку помітив, із яким неспокоєм сищик переглядає вранішні газети. Але тепер, коли раптово сповнилися його найгірші побоювання, детектив ніби закам'янів від печалі. Сидів, відкинувшись назад, занурений у важкі думи.

А тим часом ми проїжджали однією з найцікавіших місцин Англії. Все сучасне населення цього краю тулиться в негусто розкиданих хатинках, але на кожному кроці над зеленою рівниною здіймаються величезні чотирикутні бані церков, що свідчить про колишню славу та колишнє процвітання старої східної Англії.

Нарешті за зеленим урвищем з'явилася фіолетова смуга Німецького моря, і кучер держакон батого вказав нам на два гострі дахи, що стирчали з-за гущі дерев:

– Ось вам і Рідлінг-Торп-менор.

Коли ми під'їхали до будинку, я помітив перед ним чорну комору, що стояла за тенісним майданчиком, і сонячний годинник на п'єдесталі. Верткий чоловічок із напomadженими вусами миттю зістрибнув із високого екіпажа. Це був інспектор Мартін із Норфолкського поліційного управління. Він страшенно здивувався, почувши ім'я мого приятеля.

– Даруйте, пане Голмс, адже злочин було скоєно о третій годині ранку! Яким же чином вам вдалося відразу дізнатися про нього в Лондоні і прибути сюди одночасно зі мною?

– Я його передбачив. Їхав, щоб йому запобігти.

– Отже, ви маєте інформацію, якої не маємо ми, бо загалом, здається, вони жили в мирі.

– У мене є лише та інформація, яку я отримав від чоловічків у танці, – заявив Голмс. – Про це розповім вам потім. Я спізнився: трагедія сталася, мені не вдалося їй запобігти... Ну що ж, нехай, у такому випадку, ті знання, які маю, допоможуть горувати закону. Проведете слідство спільно зі мною чи волієте, щоб я діяв на власну руку?

– Для мене велика честь працювати разом із вами, пане Голмс, – захоплено вигукнув інспектор.

– У такому разі я хотів би, не гаючи часу, вислухати свідків та оглянути місце, де було скоєно злочин.

Інспектор Мартін був настільки тямущий, що дозволив моему приятелю діяти по-своєму. Сам він обмежився тим, що уважно спостерігав за роботою Шерлока. Місцевий лікар, сивобородий старигань, котрий саме вийшов із кімнати пані Гілтон Кьюбітт, повідомив, що її стан серйозний, але не безнадійний. Проте до тям вона прийде, либонь, не скоро, позаяк куля зачепила мозок. На запитання, чи вона сама в себе вистрелила чи в неї вистрелив хтось інший, медик не наважився дати певну відповідь. У будь-якому разі, постріл був зроблений із дуже близької відстані. У кімнаті знайшли лише один револьвер, вистрелили два набої. Пан Гілтон Кьюбітт убитий пострілом прямо в серце. Можна було з однаковою ймовірністю припустити і те, що чоловік вистрелив спочатку в дружину, а потім у себе, і те, що злочинницею була саме жінка, адже револьвер лежав на підлозі на однаковій відстані від обох.

– Ви торкалися вбитого? – спитав Голмс.

– Ні. Ми лише підняли та перенесли леді, бо не могли залишити її пораненою на підлозі.

– Ви давно тут, лікарю?

– З четвертої години ранку.

– Приходив хтось, крім вас?

– Авжеж, констебль.

– Ви щось тут совали?

– Нічого.

– Ви вчинили мудро. Хто вас викликав?

– Покоївка Сондерс.

– Вона першою здійняла гвалт?

– Вона і пані Кінг, куховарка.

– Де вони тепер?

– Вочевидь, на кухні.

– У такому разі, почнімо з того, що вислухаємо їхні розповіді.

Старовинна зала з високими вікнами, облицьованими дубом, перетворили на кімнату для допитів. Голмс сів у велике старомодне крісло, його погляд був непохитний, а обличчя суворе. Я читав у його очах рішучість присвятити, якщо знадобиться, все своє життя тому, щоб за чоловіка, котрого йому не вдалося врятувати, хоча б помститися. Наше дивне збіговисько, крім мене, складалося з інспектора Мартіна, старого сивобородого сільського медика та тупуватого сільського полісмена.

Свідчення обох жінок були надзвичайно ретельні. Їх розбудив звук пострілу, за хвилину почули другий постріл. Вони спали в суміжних кімнатах, і пані Кінг кинулася до Сондерс. Сходами вони спустилися разом. Двері кабінету були відчинені, свічка горіла на столі. Їхній господар лежав посеред кімнати долілиць. Він був мертвий. Біля вікна корчилася його дружина, притулившись головою до стіни. Її рана була жахлива – кров залила половину обличчя. Вона хекала, але нічого не могла сказати. У коридорі і в кімнаті стояв дим і смерділо порохом. Вікно було зачинене на засувку зсередини, обидві жінки у цьому були впевнені. Вони відразу ж викликали лікаря і поліцію. Потім, за допомогою конюха і хлопчика, який працює на стайні, віднесли свою поранену господиню до її покою. На жінці була сукня, на її чоловікові – халат, одягнений поверх нічної сорочки. Між чоловіком і дружиною ніколи не виникало сварок. Їх всі вважали дуже милим подружжям.

Ось найголовніші свідчення слуг. Відповідаючи інспектору Мартіну, обидві жінки заявили, що всі двері були замкнені зсередини і що нікому не вдалося

б вислизнути з обійстя. Відповідаючи Голмсові, обидві згадали, що відчули запах порошу, як тільки вибігли зі своїх кімнат на другому поверсі.

– Раджу вам звернути якнайсерйознішу увагу на цей факт, – порадив Голмс інспектору Мартіну. – А тепер, вважаю, що нам краще приступити до огляду кімнати, в якій був скоєний злочин.

Кабінет виявився зовсім тісним. Його три стіни займали книжкові полиці, а письмовий стіл стояв біля вікна, що виходило в садочок. Нашу увагу насамперед прикувало важке тіло нещасного сквайра, розпростерте на підлозі. Безлад у його одязі свідчив про те, що він поспішно схопився з ліжка. Куля пробила чоловікові серце і застрягла в тілі. Нещасний помер миттєво і безболісно. Ні на його халаті, ні на його руках не вдалося виявити жодних слідів порошу. Сільський лікар стверджував, що у пані Кьюбітт були плями порошу на обличчі, але не на руках.

– Відсутність плям на руках нічого не доводить, але їхня присутність доводить усе, – пояснив Голмс. – Якщо тільки порох, бува, не висиплеться з неохайно наладованого набою, ви не забрудните рук, скільки б не стріляли... Тепер можна забрати й тіло пана Кьюбітта. Вам, лікарю, ймовірно, не вдалося знайти кулю, яка поранила леді?

– Для цього довелося б зробити серйозну операцію. Але в револьвері залишилося ще чотири заряди. Пострілів було два, ран – також дві, отже, встановити долю кожної кулі неважко.

– Це так тільки здається, – зауважив Голмс. – Будьте люб'язні, встановіть долю он тієї кулі, яка пробила край віконної рами.

Він раптом обернувся і своїм довгим, тонким пальцем вказав на отвір у нижній перекладині віконної рами.

– Трясця! – вигукнув інспектор. – Як вам вдалося це знайти?

– Знайшов, бо шукав.

– Дивно! – сказав сільський лікар. – Маєте рацію, сер: отже, був і третій постріл, відтак був і хтось третій. Але хто ж він такий і куди подівся?

– На це запитання і спробуємо зараз відповісти, – сказав Шерлок Голмс. – Якщо пригадуєте, інспекторе Мартін, коли служниці заявили, що, вибігши з своїх кімнат, відразу ж відчули запах порошу, я вам сказав, що на це потрібно звернути увагу.

– Пригадую, сер. Але, зізнаюся, що не цілком вловив вашу думку.

– Це й є доказом того, що і двері, і вікно були розчехнуті навстіж. В іншому випадку запах порошу не поширився б із такою швидкістю по всьому будинку. Тільки протяг міг занести запах аж так далеко. У цій кімнаті були відчинені і двері, і вікно, але на дуже короткий час.

– Чому ж на короткий час?

– Тому що, погляньте самі, ця свічка не оплила стеарином.

- Так-так! - видихнув інспектор.

- Переконавшись, що вікно під час трагедії було відчинене, я дійшов висновку, що в цій трагедії був третій учасник, котрий стовбичив зовні та вистрелив у вікно. Натомість постріл, спрямований у цього третього, міг потрапити у віконну раму. Я поглянув і справді знайшов там слід від кулі.

- Але яким чином вікно виявилось зачиненим?

- Його, безумовно, зачинила жінка і зробила це інстинктивно... Але що ж це? Га!

На столі кабінету лежала жіноча торбинка - святковий клатч із крокодилячої шкіри, оздоблений сріблом. Голмс розкрив торбинку і витрусив її вміст на стіл. Усередині виявилось двадцять п'ятдесятифунтових банкнотів, перев'язаних стрічкою, і більше нічого.

- Візьміть, це буде фігурувати на суді, - Шерлок передав інспектору клатч із усім вмістом. - Тепер треба з'ясувати, кому призначалася третя куля. Судячи з отвору в віконній рамі, стріляли зсередини. Я хотів би знову перебалакати з пані Кінг, куховаркою... Ви сказали, пані Кінг, що вас розбудив гучний постріл. Ви хотіли цим сказати, що перший постріл був гучнішим за другий?

- Я спала, сер, і тому мені важко щось сказати. Постріл здався мені дуже гучним, сер.

- А чи не думаєте ви, що це були два постріли, що пролунали майже водночас?

- Не можу бути в цьому певною, сер.

- А я переконаний, що так і було. Далєбі, інспекторе Мартін, у цій кімнаті ми більше нічого не дізнаємося. Якщо згодні піти за мною, подамося в садочок і поглянемо, чи немає там чогось цікавого.

Якраз під вікном кабінету виявилася квіткова клумба. Підійшовши до неї, ми гучно скрикнули. Квіти були витоптані, на м'якій землі чітко закарбувалися сліди ніг. То були великі чоловічі сліди з дуже довгими та гострими носакми. Голмс нишпорив у траві та листі, як мисливський хорт, що шукає поранену птицю. Раптом він радісно вигукнув, нагнувся та підняв із землі маленький мідний циліндр.

- Я так і думав! - заявив він. - Ось і третя пільза. Мені здається, інспекторе Мартін, що слідство майже скінчилося.

На обличчі провінційного інспектора закарбувався подив: він явно захоплювався швидкістю та майстерністю роботи Голмса. Спершу пробував було відстоювати свою власну думку, але скоро так захопився Шерлоком, що повністю скорився йому.

- Кого ж ви підозрюєте? - поцікавився він.

– Повідомлю пізніше. У цій справі є кілька пунктів, які я ще не в змозі пояснити. Я в своїх відкриттях зайшов уже так далеко, що буде розумніше, якщо зачекаю ще трохи, а потім поясню все гамузом.

– Як вважаєте за потрібне, пане Голмс, лише б убивця від нас не втік.

– У мене немає ні найменшого наміру приховувати від вас хоча б щось, просто неможливо в розпал справи гаяти час на довгі та докладні пояснення. Всі нитки цього злочину я маю в руках. Якщо навіть леді ніколи не очуняє, нам вдасться відновити всі події цієї ночі та домогтися правосуддя. Насамперед я хотів би дізнатися, чи немає десь неподалік заїзду під назвою «Елридж».

Слуг піддали перехресному допиту, але ніхто з них не чув про такий готель. Тільки хлопчисько, який працював на стайні, раптом згадав, що за кілька миль звідси, неподалік від Іст-Рестону, живе селянин, прізвище котрого Елридж.

– Його ферма лежить осторонь від інших?

– Далеко від інших, сер.

– І ймовірно, там ще не чули про те, що сталося тут сьогодні вночі?

– Либонь, не чули, сер.

Голмс задумався, і раптом лукава посмішка з'явилася на його обличчі.

– Сідлай коня, мій хлопчику! – звелів він. – Хочу попросити тебе завезти записку на ферму Елриджа.

Сищик витягнув із кишені кілька папірців із чоловічками в танці. Сівши за стіл у кабінеті, він розклав їх перед собою та занурився у роботу. Нарешті вручив хлопчику записку та наказав передати її безпосередньо тому, кому вона адресована, і при цьому в жодному разі не відповідати на якісь запитання. Адресу на записці мені вдалося розгледіти – вона була написана нерівним, неправильним почерком, анітрохи не схожим на звичний чіткий почерк Голмса. Записка було адресована пану Абу Слейну, ферма Елриджа, Іст-Рестон у Норфолку.

– Мені здається, інспекторе, – зауважив Голмс, – що вам доведеться викликати телеграфом конвой, бо якщо мої гіпотези слушні, вам доведеться доправити до в'язниці графства надзвичайно небезпечного злочинця. Хлопчик, якого я посилаю із запискою, може заодно відправити і вашу телеграму. Ми повернемося до міста пообіднім потягом, Ватсоне, оскільки сьогодні ввечері мені ще треба буде закінчити один цікавий хімічний аналіз. А справа, яка привела нас сюди, швидко наближається до розв'язки.

Коли хлопчик із запискою поскакав, Шерлок Голмс закликав слуг. Він наказав кожного чоловіка, хто з'явиться в оселі та забажає бачити пані Гілтон Кьюбітт, негайно вести до вітальні, не повідомляючи йому про те, що тут сталося. Він наполегливо зажадав якнайточнішого виконання цього наказу. Потім вирушив до вітальні та додав, що все тепер діятиметься без нашої участі, а нам залишається лише сидіти і чекати, що за дичина втрапить у

наші сіті. Лікар подався до своїх пацієнтів. З Голмсом залишилися лише інспектор і я.

– Я допоможу вам згаяти цю годину цікаво та корисно, – запропонував сищик-аматор, підсунув своє крісло до столу та розклав перед собою безліч різних папірців із зображенням чоловічків у танці. – Перед вами, друже Ватсон, мені необхідно загладити свою провину: я надто довго дратував вашу цікавість. Для вас же, інспекторе, вся ця справа стане чудовим професійним уроком. Передусім маю вам розповісти про свої зустрічі з паном Гілтоном Кьюбіттом на Бейкер-стрит.

І він коротко виклав інспектору те, що ми й так знаємо.

– Ось переді мною ці кумедні малюнки, які могли б викликати посмішку, якби не виявилися провісниками такої страшної трагедії. Я чудово знаю всі типи тайнопису і сам є автором наукової праці, в якій проаналізував сто шістдесят різних шифрів, однак змушений зізнатися, що цей для мене повна несподіванка. Мета винахідника цієї системи полягала, вочевидь, у тому, щоб приховати, що ці значки є письменами, і видати їх за дитячі малюнки. Але кожен, хто здогадається, що ці значки відповідають літерам, без особливих зусиль розгадає їх, якщо скористається визнаними правилами дешифрування. Перша записка була така коротка, що дала мені можливість зробити лише один правдоподібний висновок, що виявився згодом правильним. Маю на увазі прапорці. Їх використовують лише для того, щоб відзначати кінці окремих слів. Більше нічого з першої записки я встановити не міг. Був потрібен свіжий матеріал. Відвідавши мене вдруge, пан Гілтон Кьюбітт передав мені три нові записки, з яких остання, цілком імовірно, містила лише одне слово, адже в ній не було прапорців. Дві інші записки починалися, без сумніву, з одного і того ж слова з чотирьох літер. Ось із цього:

Як бачите, воно закінчується тієї ж літерою, що і починається. Тут мене осінила щаслива думка. Листи зазвичай починаються з імені того, кому лист адресовано. Той, хто писав пані Кьюбітт ці послання, був безумовно близько з нею знайомий. Цілком природно, що він називає її просто по імені. А ім'я її складається з чотирьох букв і закінчується тієї ж буквою, який починається: звуть її Ілсі. Таким чином я став власником трьох літер: І, Л і С.

Отже, в двох записках він звертається до пані Кьюбітт на ім'я і, мабуть, чогось вимагає від неї. Чого ж він може від неї вимагати? Чи не хоче він, щоб вона прийшла кудись, де він міг із нею поспілкуватися? Я звернувся до другого слова третьої записки. Ось до цього:

У ньому сім літер: третя буква й остання – І. Я припустив, що слово це «приходь», і відразу отримав ще сім літер: П, Р, И, Х, О, Д, Ь. Тоді звернувся до тієї записки, яка складалася всього з одного слова. Як ви знаєте, це слово з'явилося на дверях комори, на нижній панелі, збоку від попереднього напису. Я припустив, що воно є відповіддю і що його написала пані Кьюбітт. Ось воно:

Підставивши в нього ті літери, які вже знаємо, виходить:...і...о...и. Що б могла пані Кьюбітт відповісти на його прохання прийти? Раптом я здогадався. Вона відповіла: «Ніколи». Тепер я вже знав стільки літер, що міг повернутися до найпершої записки. Ось вона:

Якщо підставити під цей напис вже відомі нам літери, можна прочитати...у...сл...н. Припустимо, що друге слово тут. У такому випадку, останнє слово – Слейн. Це прізвище, надзвичайно поширене в Америці. Коротеньке слівце з двох букв, що стоїть перед прізвищем, вочевидь, ім'я. Яке ж ім'я може складатися з двох літер? В Америці поширене ім'я Аб. Тепер залишається встановити тільки перше слово фрази; воно складається всього з однієї букви, і відгадати його неважко: це займенник я. Отже, в першому посланні написано: «Я тут. Аб Слейн». Ну, а тепер вже є стільки букв, що я без жодних зусиль можу прочитати і другу записку. У ній написано: «Ілсі, я живу в Елриджа». Мені спало на думку, що «Елридж» – назва садиби або заїзду, в якому живе автор повідомлень.

Інспектор Мартін і я з величезною увагою вислухали докладний і чіткий звіт про те, яким чином мій приятель розгадував таємницю чоловічків у танці.

– Що ж ви зробили далі, сер? – спитав інспектор.

– Позаяк ім'я Аб вживається лише в Америці й оскільки вся справа почалася з того, що з Америки надійшов лист, я мав усі підстави припустити, що цей Аб Слейн – американець. Крім цього, я запідозрив, що за всім цим криється якийсь злочин. Моя підозра виникла з того, що пані Кьюбітт заперекло приховувала від чоловіка своє минуле. Я послав телеграму у нью-йоркське поліцейське управління пану Вілсону Гаргріву, котрий не раз користувався моєю поінформованістю лондонського злочинного світу. Я спитав його, хто

такий Аб Слейн. Він мені відповів: «Найнебезпечніший бандит у Чикаго». Того вечора, коли я отримав цю відповідь, Гілтон Кьюбітт передав мені останнє послання Слейна. Підставивши під нього вже знайомі літери, я отримав фразу:

«Ілсі готуйся до с...e...ті». Так я дізнався літери м і р, які досі мені не траплялися. «Ілсі, готуйся до смерті!» Мерзотник від прохань перейшов до погроз, а я знаю, що у чиказьких бандитів слова не розходяться з ділом. Тому відразу ж поквапився до Норфолка зі своїм приятелем і колегою, доктором Ватсоном, але, на жаль, ми прибули тоді, коли найгірше вже сталося.

– Велика честь – разом із вами розкрити злочин, – м'яко зауважив інспектор. – Однак, сподіваюся, ви дозволите мені сказати вам кілька відвертих слів. Ви відповідаєте тільки перед собою, а я відповідаю перед своїм начальством. Якщо цей Аб Слейн, котрий живе в Елриджа, справді вбивця й якщо він утече, поки я сиджу тут, мені буде непереливки.

– Вам нема потреби турбуватися: він не спробує втекти.

– Звідки ви взяли?

– Втекти – означає зізнатися у своїй провині.

– У такому разі, ідьмо і візьмімо його.

– Він прийде сюди з хвилини на хвилину.

– З якого дива від сюди прийде?

– Бо я йому написав і попросив прийти.

– Все це дуже необачно, пане Голмс! Невже він прийде тому, що ви його попросили? Чи не легше припустити, що ваш лист викличе в ньому підозри і він спробує втекти?

– Все залежить від того, як скласти лист, – зауважив Шерлок. – Якщо не помиляюся, цей джентльмен уже йде до нас власною персоною он тією стежкою.

Доріжкою, що провадила до будинку, прошкував якийсь чоловік. Це був високий, вродливий, смаглявий чоловік у сірому костюмі та крислатому капелюсі, з чорною жорсткою бородою та великим хижим носом. На ходу він махав ціпком і крокував із таким виглядом, ніби все навкруг належить йому. Нарешті пролунав гучний, упевнений дзвінок.

– Раджу, джентльмени, – спокійно зазначив Голмс, – сховатися за двері. Коли маеш справу з такою людиною, треба бути вкрай обережним. Приготуйте кайданки, інспекторе. А розмовляти з ним буду я.

Ціла хвилина минула в тиші – одна з тих, які не забудеш ніколи. Потім двері відчинилися і наш гість зайшов до кімнати. В одну мить Шерлок приставив револьвер до його чола, а Мартін натягнув кайданки на його зап'ястя.

Все було зроблено так швидко та вправно, що наш бранець опинився в неволі ще до того, як помітив нападників. Він якийсь час глипав то на одного, то на другого своїми блискучими чорними очиськами, а потім гірко засміявся:

– Ну, джентльмени, цього разу ви мене спіймали! Тепер уже мені від вас не втекти... Однак мене викликала сюди листом пані Гілтон Кьюбітт... Ні, не кажіть мені, що вона з вами змовилася. Невже вона допомогла вам заманити мене в цю пастку?

– Пані Гілтон Кьюбітт важко поранена та перебуває на межі життя і смерті.

Він голосно зойкнув, і його лемент, сповнений горя, пронісся по всьому будинку.

– Та ви з глузду з'їхали! – заверещав він люто. – Це він поранений, а не вона! Хіба у когось вистачило б духу поранити маленьку Ілсі? Я погрожував їй, хай Бог мене милує, але не торкнувся б жодної волосини на її прекрасній голові. Візьміть свої слова назад, чуєте, жевжику! Скажіть, що вона не поранена!

– Її знайшли важко пораненою біля свого мертвого чоловіка.

З глибоким стогоном він опустився на тапчан і затулив руками своє обличчя. Відтак мовчав аж п'ять хвилин. Потім відтулив обличчя й озвався з холодним спокоєм відчаю.

– Мені немає чого приховувати від вас, джентльмени, – сказав він. – Я стріляв у нього, але і він стріляв у мене. Отже, це не можна назвати вбивством. Якщо ж гадаєте, що я спроможний поранити ту жінку, отже, ви не знаєте ні її, ні мене. Жоден чоловік ніколи не кохав жодної жінки так, як я її. Я мав усі права на неї. Вона була мені призначена вже багато років тому. На якій підставі той англієць став поміж нас? Я першим отримав на неї права і вимагав лише того, що мені належиться.

– Вона розлучилася з вами, коли дізналася, хто ви такий, – суворо сказав Голмс. – Вона втекла з Америки, щоб сховатися від вас, і вийшла в Англії заміж за поважну людину. Ви погрожували їй, переслідували її, намагалися змусити її покинути чоловіка, котрого вона кохала та поважала, і втекти з вами... Але вона вас боялася та ненавиділа. Ви скінчили тим, що вколювали цього шляхетного чоловіка та довели його дружину до самогубства. Ось чого ви досягли, пане Слейн, і за це вам доведеться відповісти.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65250367&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.